

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Конспект лекцій
з дисципліни « Банківські операції »
для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем
«бакалавр» денної та заочної форм навчання
спеціальностей 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»
(Частина 4)

2019

Конспект лекцій з дисципліни « Банківські операції » для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальностей 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (Частина 4) / Укл.: О.Ф. Андросова – Запоріжжя: Запорізька політехніка, 2019. – 62 с.

Укладач: к.е.н. доцент, О.Ф. Андросова,

Рецензент: д.е.н., професор, Прушківський В.Г

Відповідальний за випуск: к. е. н., доц. Шарова С.В.

Затверджено
на засіданні кафедри
“Фінанси, банківська справа і
страхування”

Протокол № 1
від 27.08.2019 р.

ЗМІСТ

ТЕМА 14. ТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

14.1. Поточні торговельні операції з іноземною валютою.....	295
14.2. Строкові торговельні валютні операції.....	298
14.3. Банківське обслуговування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання	306

ТЕМА 15. НЕТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

15.1. Порядок здійснення неторговельних операцій банків з іноземною валютою.....	315
15.2. Операції банків із дорожніми чеками.....	320
15.3. Перекази готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами.....	322

ТЕМА 16. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ НА МІЖБАНКІВСЬКОМУ РИНКУ

16.1. Основи функціонування міжбанківського валютного ринку в Україні.....	326
16.2. Організація кореспондентських відносин з іноземними банками..	329

ТЕМА 17. ОПЕРАЦІЇ З НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

17. 1. Загальна характеристика банківських послуг.....	332
17.2. Суть трастових послуг і механізм їх проведення у банку.....	333

17.3. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги банків... 338
17.4. Організація послуг зі зберігання цінностей..... 341

**ТЕМА 18. ОПЕРАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ
СТІЙКОСТІ БАНКУ**

18.1. Суть і основні складові фінансової стійкості банків..... 345
18.2. Основні компоненти фінансової стійкості за системою CAMELS. 346
18.3. Реорганізація і реструктуризація банків в умовах ринку..... 347

ТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

14.1. Поточні торговельні операції з іноземною валютою.

14.2. Страхіві торговельні валютні операції.

14.3. Банківське обслуговування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

14.1. Поточні торговельні операції з іноземною валютою

Торгівля іноземною валютою резидентами та нерезидентами здійснюється на міжбанківському валютному ринку України. Клієнти банків не мають права безпосередньо купувати іноземну валюту на цьому ринку. Такі операції мають право здійснювати виключно суб'єкти ринку, а саме:

Національний банк України;

уповноважені банки України (банківські установи, що отримали ліцензію НБУ па здійснення операцій з валютними цінностями);

уповноважені фінансові установи (що отримали ліцензію НБУ).

Суб'єкти ринку купують іноземну валюту для власних потреб і за дорученням клієнтів з метою її подальшого перерахування за межі України у випадках, що не суперечать чинному законодавству України і нормативно-правовим актам НБУ. Іноземна валюта, яка придбана у встановленому порядку на міжбанківському валютному ринку України, має бути використана резидентом протягом п'яти робочих днів з часу зарахування її на його поточний рахунок на цілі, вказані в заявці на купівлю іноземної валюти.

Відповідно до статті 7 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання та валютного контролю», в розрахунках між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту має використовуватися як засіб платежу тільки іноземна валюта. Це правило не поширюється на розрахунки з резидентами держав зони функціонування рубля, які можуть здійснюватися і в гривнях, якщо це передбачено контрактами.

Торгівля іноземною валютою на території України юридичними особами - резидентами і нерезидентами здійснюється через уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію Національного банку України на ці операції, виключно на міжбанківському валютному ринку.

Усі поточні валютні операції з налутами першої групи Класифікатора іноземних валют Національного банку України та операції з купівлі-продажу безготівкових іноземних валют за гривні здійснюються уповноваженими банками лише на таких умовах проведення поточних торговельних операцій:

- «тоd» (поставка валюти здійснюється сьогодні);
- «тоm» (поставка валюти здійснюється наступного робочого днях
- «спот» (поставка валюти здійснюється на другий робочий день з дня укладення угоди).

Валютні операції «спот» становлять 60 процентів від загального обсягу міжбанківського ринку, а тому мають найбільш важливе значення на валютному ринку. Основна мета їх здійснення - забезпечення потреб клієнтів банку в іноземній валюті, конверсія іноземних валют, а також купівля-продаж валюти з метою отримання прибутку за рахунок різниці в курсах цих валют. Банки можуть використовувати поточні операції «спот» для підтримки мінімально необхідних робочих залишків у іноземних банках на рахунках НОСТРО для зменшення залишків у одній валюті та покриття потреб у іншій. У такий спосіб банки регулюють свої валютні позиції і не депускають утворення непокритих залишків на рахунках.

Купівля-продаж валют на умовах «спот» означає, що курс валют фіксується на день купівлі-продажу, а її поставка здійснюється на другий робочий день (без урахування дня продажу). Різниця в часі між підписанням валютної угоди і виплатою за нею визначена міжнародною практикою і пов'язана з необхідністю документального оформлення угоди.

Угоди «спот» можуть укладатися за телефоном, факсом або безпосередньо на валютній біржі, а розрахунки здійснюються банківськими переказами електронною поштою. У міжнародній практиці використовують електронну систему SWIFT.

Поточні операції використовуються переважно для обслуговування зовнішньоторговельних розрахунків, а також з метою одержання додаткового прибутку в разі коливань валютних курсів.

Укладення і підтвердження угод з купівлі-продажу іноземних валют першої групи Класифікатора за гривні між уповноваженими банками проводиться виключно у визначений проміжок часу, який називають Системою підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України. НБУ має право змінити режим функціонування Системи підтвердження угод, попередивши про це уповноважені банки не пізніше ніж за два робочих дні до часу зміни, Підтвердження угод з купівлі-продажу

іноземних валют інших груп Класифікатора за гривні між уповноваженими банками проводиться не пізніше дня укладення угоди виключно засобами Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України.

Суб'єкт ринку під час функціонування Системи підтвердження угод підтверджує:

угоди (договори), укладені з іншими суб'єктами ринку;

угоди (договори), укладені з Національним банком;

операції за заявами та дорученнями клієнтів (крім суб'єктів ринку), що здійснюються в межах одного суб'єкта ринку. Суб'єкт ринку підтверджує зазначені операції за кожною іноземною валютою за загальним обсягом купівлі та/або продажу іноземної валюти за гривні та середньозваженими курсами гривні до іноземної валюти, за якою здійснено ці операції.

Підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України при розрахунках з нерезидентами за торговельними операціями вважаються такі документи:

- договір з нерезидентом, оформлений відповідно до вимог чинного законодавства України;
- вантажна митна декларація, якщо товар ввезено на територію України;
- акт здавання-приймання, акт виконаних робіт або інший документ, який свідчить про надання послуг, виконання робіт;
- документи, передбачені при документарній формі розрахунків (акредитив, ікасо);
- довідка державної податкової адміністрації, в якій й резидент зареєстрований як платник податків, із зазначенням інформації про поточний рахунок в іноземній валюті, що визначений резидентом як рахунок, з якого здійснюються перерахування купленої на міжбанківському валютному ринку України іноземної валюти з метою виконання зобов'язань резидента перед нерезидентами в цій іноземній валюті, у разі купівлі іноземної валюти першої групи Класифікатора.

Якщо уповноважений банк купує іноземну валюту з метою виконання власних зобов'язань перед нерезидентами за торговельними операціями, то зазначена довідка не потрібно.

Підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України з метою виконання зобов'язань за капітальними операціями та інших зобов'язань резидентів в іноземній валюті є такі документи:

- оригінал кредитного договору, який свідчить про необхідність виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті;
- копія кредитного договору, засвідчена банком-агентом Кабінету Міністрів України, що свідчить про необхідність виконання зобов'язань в іноземній валюті за кредитами в іноземній валюті, залученими державою або під державні гарантії;
- оригінал реєстраційного свідоцтва, індивідуальної ліцензії НБУ на одержання резидентом кредиту, позики в іноземній валюті від іноземного кредитора;
- договір про інвестиційну діяльність;
- виписки з рахунку клієнта банку про надходження іноземної валюти (із копією SWIFT-повідомлення тощо) та підтвердження конвертації її у гривні;
- депозитний договір, ощадна книжка, ощадний (депозитний) сертифікат, які підтверджують необхідність, виконання уповноваженим банком зобов'язань в іноземній валюті перед власником депозиту;
- усі види договорів про забезпечення виконання зобов'язань з іноземній валюті та договори, видані для забезпечення виконання останніх.

Куплена іноземна валюта першої групи Класифікатора може перераховуватися резидентом для виконання власних зобов'язань перед нерезидентами лише з поточного рахунку в іноземній валюті.

У разі порушення резидентами передбачених строків використання іноземної валюти придбана іноземна валюта продається уповноваженим банком протягом п'яти робочих днів на міжбанківському валютному ринку України. При цьому додатна курсова різниця, що може виникнути за такою операцією, щоквартально направляється до Державного бюджету України, а від'ємна курсова різниця зараховується до результатів господарської діяльності резидента.

14.2. Строкові торговельні валютні операції

Строковий сегмент світового валютного ринку, представлений форвардними угодами, валютними ф'ючерсами, свопами, опціонами, а також їхніми різновидами та комбінаціями.

Форвардні угоди (forward contracts, або fwd) є найбільш поширеним методом хеджування валютних ризиків, який дає змогу здійснити обмінну валютну операцію на певний момент часу з постачанням валюти в майбутньому.

Форвардний контракт - угода з обміну однієї іноземної валюти на іншу за раніш узгодженим курсом, яка укладається сьогодні, а дата валютування (тобто реального зачислення валюти на відповідний рахунок) відкладено на визначений термін у майбутньому.

Основне призначення форвардних валютних угод – забезпечити надійне страхування майбутніх платежів або надходжень за зовнішньоторговельними контрактами.

Форвардні угоди є твердими, тобто обов'язковими для виконання, і укладаються переважно з метою реальної купівлі або продажу валюти.

Умови форвардних контрактів:

- валютний курс фіксується в момент укладення форвардної угоди;
- реальна поставка валюти здійснюється, як правило, через певний обумовлений стандартний проміжок часу;
- під час підписання угоди ніякі авансові платежі не здійснюються;
- обсяги контрактів не є стандартизованими.

Специфікою форвардних операцій є те, що форвардні валютні курси, на відміну від інших видів угод, безпосередньо не фіксуються, а розраховуються. Великі банківські установи (маркет-мейкери) та професійні дилери оперують показниками, вираженими у десятитисячній частині валютного курсу, що відображають різницю між курсом «спот» і курсом «форвард». Ці показники називають форвардною маржею (форвардний диференціал, спред, пункти, піпи), і на практиці здійснюється котирування не валютних курсів «аутрай», а відповідних різниць.

Форвардний валютний курс розраховується на момент укладення угоди і складається а поточного курсу («спот»-курсу) і форвардного диференціалу, який може виступати як надбавка (премія) або знижка (дисконт). Якщо валютний курс «аутрай» котирується з форвардною премією, то для його визначення до спот-курсу додається форвардна премія. Якщо ж котирування здійснюється з форвардним дисконтом, то для визначення курсу «аутрай» від значення спот-курсу віднімають величину форвардної знижки.

Загальне правило динаміки форвардного валютного курсу формулюється так: форвардний курс перевищує поточний курс настільки, наскільки

банківські депозитні ставки для валюти котирування перевищують відповідні їх значення для базової валюти.

У професійній термінології для визначення форвардного курсу використовують термін аутрайт (outright). Це означає, що покупець хоче у майбутньому купити певну суму валюти (або продавець продати) без проведення додаткових операцій чи укладення додаткових угод. Цей термін використовується з метою уникнення плутанини в розумінні умов форвардної операції, коли йдеться про одну просту форвардну операцію на відміну від складнішої комбінації, пов'язаної з одночасним здійсненням строкової та поточної операцій (операція «своп»).

Розмір форвардної премії (П) чи дисконту (Д) можна визначити за допомогою формули. Для розрахунку премії чи дисконту з метою визначення курсу «аутрайт» на купівлю валюти вона буде такою:

$$P(D)_{куп} = \frac{K_{с.куп} (C_{д.в} - C_{кр.б}) \times T}{360 \times 100 + (C_{кр.б} \times T)} \quad (14.1)$$

де $P(D)_{куп}$ — дисконт для форвардного курсу купівлі певної валюти;

$K_{с.куп}$ — слот-курс купівлі певної валюти;

$C_{д.в}$ — процентна ставка за міжбанківськими депозитами для валюти котирування;

$C_{кр.б}$ — процента ставка за міжбанківськими кредитами для базової валюти (база котирування);

T — термін форвардної угоди (днів), що на нього розраховується форвардний курс.

Премію (дисконт) валютного курсу «аутрайт» на продаж валюти можна розрахувати за такою формулою:

$$P(D)_{пр} = \frac{K_{с.пр} (C_{кр.в} - C_{д.б}) \times T}{360 \times 100 + (C_{д.б} \times T)} \quad (14.2)$$

де $P(D)_{пр}$ - премія (або дисконт) для форвардного курсу на продаж певної валюти;

$K_{с.пр}$ — слот-курс продажу певної валюти;

$C_{кр.в}$ — процентна ставка за міжбанківськими депозитами для певної валюти;

$C_{д.б}$ - процентна ставка за міжбанківськими депозитами для базової валюти;

Таким чином, курс аутрайт на купівлю чи продаж валюти можна визначити так:

$$K_{ф.куп} = K_{с.куп} + П(-Д) \quad (14.3)$$

де $K_{ф.куп}$ — курс «аутрайт» на купівлю певної валюти;

$K_{с.куп}$ - слот-курс на купівлю валюти;

$П$ - премія;

$Д$ - дисконт.

$$K_{ф.прод} = K_{с.прод} + П(-Д) \quad (14.4)$$

де $K_{ф.прод}$ - курс «аутрайт» на продаж валюти;

$K_{с.прод}$ - слот-курс на продаж валюти;

Останнім часом з'явилися та використовуються нові форми та модифікації форвардних угод, зокрема:

- продовження терміну форвардної угоди;
- використання форвардних опціонів із відкритим терміном виконання;
- використання форвардних опціонів із перехресними датами;
- використання валютних контокорсентів;
- укладення непрямих форвардних угод;
- забезпечення валютного покриття;
- самостійне створення «форварду»;
- використання форвардних контрактів із опціоном анулювання;
- використання угод про форвардну процентну ставку та ін.

Валютними ф'ючерсами називають строкові контрактні угоди на купівлю або продаж в майбутньому стандартизованої суми іноземної валюти за стандартизованою специфікацією валют та узгодженою ціною.

Відповідно до такої угоди її учасники одержують і право, і зобов'язання обміняти обумовлену стандартизовану суму однієї іноземної валюти на іншу в установлені терміни в майбутньому за курсами, визначеними на момент укладення угоди.

Особливостями ринку валютних ф'ючерсів є:

- високий ступінь стандартизації контрактів;
- обмежене коло валют, що обмінюються одна на одну;

- висока ліквідність контрактів;
- надійність укладених угод;
- можливість за незначних початкових витрат оперувати значними сумами.

Фінансовий зміст хеджування за допомогою валютних ф'ючерсів полягає в тому, що хеджер може перекласти певну частку своїх ризиків на професійних спекулянтів, які забезпечують ліквідність ринку. Таким чином, можна стверджувати, що застосування валютних ф'ючерсів, зрештою, дає змогу знизити собівартість і ціни на продукцію та підвищити ефективність експорту та імпорту.

Основними учасниками ф'ючерсного ринку є великі фінансові центри та клірингові банки, пенсійні фонди, центральні банки, фінансові організації, які працюють на фондовому ринку, члени й спеціалісти ф'ючерсної біржі, а також дрібні інвестори та приватні особи.

Однією з головних рис, які роблять привабливими ф'ючерсні угоди, є те, що, здійснюючи торгівлю контрактами, учасники ринку не повинні вносити в забезпечення виконання всю суму, на яку вони відкриваються, а лише незначну її частину, яку називають початковою маржею (initial margin). Оцінка ефективності ф'ючерсної угоди визначається маржею, що уточнюється після робочого сеансу для кожної угоди:

$$M = p \times K \times (C - C_m) \quad (14.5)$$

де M - маржа (позитивна чи негативна);

$p = 1$ при продажі; $p = -1$ при купівлі валюти;

K - кількість контрактів;

C - курс валюти на день укладення угоди;

C_m - котирувальний курс валюти поточного робочого сеансу (на день виконання угоди).

Згідно з цією формулою, продавець валютного ф'ючерсу виграє, якщо при настанні строку угоди він продає дорожче (C) від котирувального курсу (C_m) на день її виконання, і зазнає збитків, якщо курс дня укладання угоди нижчий від курсу дня її виконання. За кожною відкритою угодою, навіть якщо її учасник не здійснював операцій на поточному робочому сеансі, нараховується варіаційна маржа (variation margin) - сума, яку покупець або продавець контракту (залежно від руху курсу) повинен внести для підтримання відкритої позиції на ринку:

$$M = p \times (C_n - C_m) \quad (14.6)$$

де C_n - котирувальний курс попереднього робочого сеансу.

Валютний опціон є своєрідною формою строкової угоди двох сторін - продавця (емітента) і покупця (власника опціону), внаслідок якої останній отримує право, але не зобов'язання, купити у першого або продати йому заздалегідь визначену суму однієї валюти в обмін на іншу (або на національну грошову одиницю) у визначений момент або протягом певного періоду в майбутньому за валютним курсом, що встановлюється у момент укладення угоди. Цей фіксований валютний курс називають ціною реалізації (виконання) опціону, або страйковою ціною (strike price).

Власник опціону має право вибору реалізувати опціон або ж відмовитися від його виконання залежно від того, наскільки сприятливими для нього будуть коливання валютного курсу протягом опціонного періоду(періоду дії опціону).

Продавець (емітент) опціону зобов'язаний здійснити відповідну валютну операцію за ціною реалізації, встановленою за опціонною угодою, та забезпечити власнику опціону виконання умов угоди до завершення встановленого терміну. Якщо угоду здійснено, то вживають терміни «опціон здійснено» або «опціон виконано».

За право, яке продавець опціону надає його власнику, здійснити опціон або відмовитися від його реалізації останній сплачує першому певну грошову суму - опціонну премію. Вона визначається як процент від суми опціонної угоди або ж як абсолютна сума за одиницю валюти і сплачується покупцем опціону його продавцю під час продажу опціону незалежно від того, буде він взагалі здійснений чи ні.

Дохідність опціонних угод можна визначити за такою формулою:

$$I_C = (P_S - P_O) \times n - D_n \quad (14.7)$$

де I_C - дохід від опціону на покупку;

P_S - курс спот на момент виконання контракту;

P_O - ціна страйк, опціонний курс на купівлю валюти;

n - кількість валюти згідно з опціонним контрактом;

D - премія опціону (ціна опціону).

Дохід від опціону на продаж:

$$I_P = (P_O - P_S) \times n - Dn \quad (14.8)$$

де I_P - дохід від опціону на продаж;

P_O - ціна страйк, опціонний курс на продаж валюти;

P_S - курс спот на момент виконання контракту.

Стандартна специфікація валютного опціону містить такі реквізити: найменування валюти опціону, назву операції (купівля або продаж), суму валюти, курс обміну (ціну реалізації), дату завершення опціонного періоду, умови виконання опціону (певна дата чи опціонний період).

У світовій практиці залежно від характеру валютнообмінної операції розрізняють опціон «кол» (call) і опціон «пут» (put).

Опціон «кол» надає право його власнику купити певну суму однієї іноземної валюти в обмін на іншу. Опціон «пут» надає власнику право продати певну суму однієї валюти в обмін на іншу. Щодо хеджування валютних ризиків, то опціони «кол» використовуються переважно імпортерами для страхування від операційного валютного ризику, що виникає в результаті підвищення валютного курсу.

Опціони «пут» використовують переважно експортери з метою хеджування від знецінення валюти платежу за зовнішньоторговельним контрактом.

Валютний «своп» (currency swap) - валютна операція, яка поєднує купівлю або продаж валюти на умовах «спот» із одночасним продажем (або купівлею) тієї ж валюти на певний термін на умовах «форвард». Іншими словами здійснюється комбінація двох протилежних конверсійних угод на однакові суми, але з різними датами валютування.

Основними перевагами «свопів» перед іншими валютними деривативами є:

- можливість використання переваг іноземних ринків позичкових капіталів;
- можливість одержання прибутку з наявної відкритої валютної позиції або можливість закрити цю позицію;
- страхування руху капіталу в іноземній валюті;
- диверсифікація джерел фінансування;
- страхування довгострокових валютних форвардів;
- страхування нових або вже наявних активів і пасивів шляхом відкриття різних валютних позицій.

Розрізняють класичні операції «своп» та їх різновиди у вигляді опціонних, валютно-процентних «свопів» тощо. Класичні «свопи» залежно від послідовності виконаних операцій спот і форвард поділяють на репорт і депорт.

Репорт - це продаж валюти на умовах «спот» і одночасна купівля на умовах форвард.

Депорт - купівля валюти на умовах «спот» і одночасна її продаж на умовах форвард.

Операція, коли купівля (продаж) валюти здійснюється на основі двох угод за курсом «аутрайт», називається «форвард-форвард», або «форвардний своп».

У разі укладення угоди «своп» дата виконання ближчої угоди називається датою валютування, а дата виконання зворотної угоди, віддаленої в часі, - датою завершення «свопу».

При операції депорт стандартний запис «свопу» може бути таким:

6M USD/UAH b/s swap. Це означає, що на умовах «спот» куплено певну суму американських доларів за гривні та продано таку саму суму доларів за гривні за курсом «аутрайт» з датою завершення «свопу» через 6 місяців (b/s – buy and sell купив/продав).

При операції репорт запис буде таким:

6M USD/UAH s/b swap, тобто продано певну суму доларів за курсом «спот» і куплена таку ж суму за курсом «аутрайт» з поставкою через 6 місяців (b/s – sell and buy - продав/купив).

Залежно від термінів укладення угоди «своп» поділяють:

- на звичайні (операції репорту і депорту);
- тижневі «свопи» s/w (spot-week swap), коли перша угода виконується на умовах «спот», а друга - на умовах тижневого «форварду»;
- одноденні «worm» t/n (tomorrow-next swap), коли перша операція здійснюється з датою валютування завтра, а зворотна — на умовах «спот»;
- форвардні (с форвард-форвард»).

Світова практика знає багато способів хеджування валютних ризиків за допомогою операцій «своп». У найпростішому випадку ця угода укладається при участі двох фірм, що займаються міжнародною торгівлею, та банківської установи («своп» дилера).

«Своп»-дилери влаштовують більшість свопів за принципом «сліпого бізнесу». Це означає, що фірми, що обмінялися своїми боргами, можуть не

знати про існування один одного. У цій ситуації для учасників угоди ризик невиконання партнером своїх зобов'язань мінімальний.

14.3. Банківське обслуговування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

Банки здійснюють міжнародні розрахунки за дорученням своїх клієнтів-учасників зовнішньоекономічної діяльності в одній із трьох загальноприйнятих форм розрахунків: банківський переказ, інкасо, акредитив. Вибір форми розрахунків за зовнішньоекономічною угодою, визначається за згодою сторін і фіксується у розділі «Умови платежу зовнішньоекономічного контракту».

Банківський переказ - просте доручення банку своєму банку-кореспонденту виплатити певну суму грошей на прохання і за рахунок переказодавця іноземному одержувачу (бенефіціару), з вказівкою способу відшкодування банку-платнику виплаченої суми.

Банківський переказ здійснюється безготівковим шляхом за допомогою платіжних доручень, адресованих одним банком іншому.

При розрахунках банківськими переказати банки виконують платіжні доручення іноземних банків або оплачують у відповідності з умовами кореспондентських угод виставлені на них банківські чеки іноземних імпортерів, а також виставляють платіжні доручення і банківські чеки на іноземні банки за грошовими зобов'язаннями українських імпортерів.

При даній формі розрахунків до обов'язків банку входить лише переказ платежу з рахунку переказодавця на рахунок переказоодержувача в момент надання платіжного доручення (рис. 14.1).

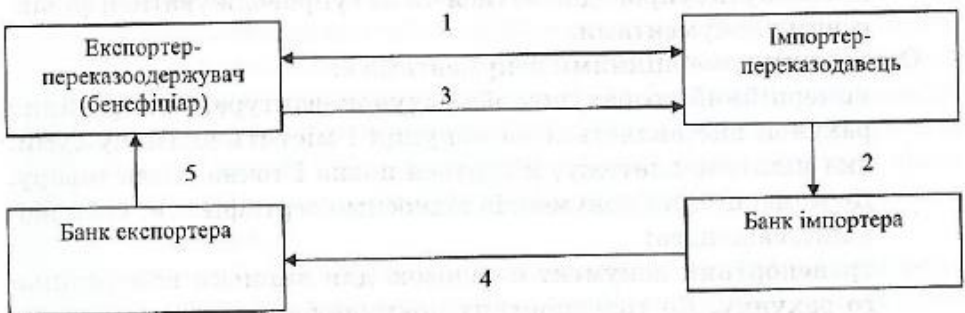

Рис. 14.1. Порядок розрахунків з використанням банківського переказу

Після заключення контракту (1) між експортером та імпортером імпортер направляє в банк заяву на переказ (2). Поставка товару (3) може передувати платежу, або слідувати за ним, що визначається умовами контракту.

Банк імпортера, прийнявши платіжне доручення імпортера, направляє від свого імені платіжне доручення (4) у банк-експортера. Одержавши платіжне доручення, банк експортера перевіряє його достовірність і здійснює операцію по зарахуванню грошей (5) на рахунок експортера.

Інкасо - це доручення експортера своєму банку одержати від імпортера (безпосередньо або через інший банк) певну суму, або підтвердження (акцепт), що сума буде сплачена у встановлений термін.

При інкасових операціях банки керуються Уніфікованими правилами по інкасо, розробленими Міжнародною торгівельною палатою, в редакції 1996 року.

Згідно з Уніфікованими правилами інкасо - це операція, яка здійснюється банками на основі одержаних інструкцій з документами з метою:

- одержання акцепту і/або платежу;
- видачі комерційних документів проти акцепту і/або платежу;
- видачі документів на інших умовах.

В залежності від видів документів, з якими відбувається інкасова операція, розрізняють два види інкасо:

- *чисте інкасо*, тобто інкасо фінансових документів. До яких відносяться чеки, векселі, платіжні розписки та інші документи, які використовуються для одержання платежу грошима;

- *документарне інкасо*, тобто інкасо комерційних документів, які можуть супроводжуватися чи не супроводжуватися фінансовими документами.

Основними комерційними документами є:

- комерційний розрахунок або рахунок-фактури. Комерційний рахунок виставляється на покупця і містить вказівку суми, яка підлягає платежу, міститься повна і точна назва товару. До комерційних документів відносимо сертифікати, специфікації, свідоцтва;

- транспортний документ є основою для виписки комерційного рахунку.

До транспортних документів відносимо: коносаменти (морські і річкові), які підтверджують право власника на товар; накладні (авто, авіа і т.п.); акти прийому та здачі; складські свідоцтва і т.п.

Учасниками інкасової операції є:

- *довіритель* - клієнт, який доручає операцію по інкасо своєму банку;
- *банк-ремітент* - банк, якому довіритель доручає операцію по інкасо;

- *банк-інкасуєчий* - будь-який банк, який не є банком-ремітентом;
- *представляючий банк* - банк, який безпосередньо одержує платіж або акцепт;
- *платник* - особа, якій повинні бути представлені документи у відповідності з інкасовим дорученням.

Схема розрахунків по інкасо представлена на рис. 14.2

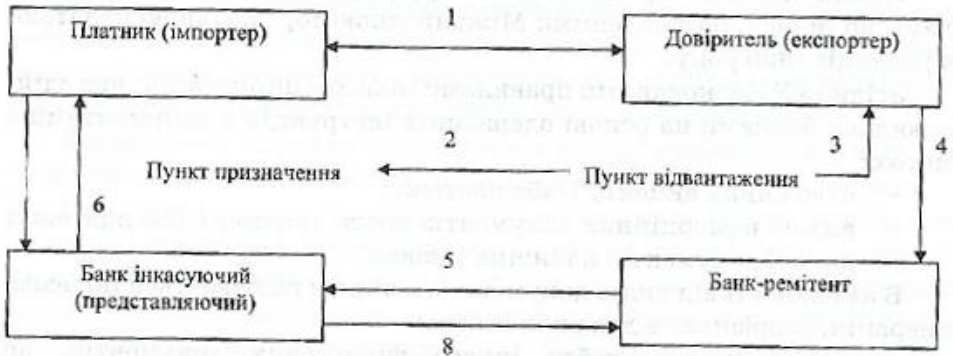

Рис. 14.2. Порядок розрахунків з використанням інкасо

Після заключення контракту (1), в якому сторони домовляються через які банки будуть проводитися розрахунки, експортер відвантажує товар (2) у відповідності з контрактом. Одержавши від транспортної організації транспортні документи (3), експортер підготовляє комплект документів, який включає комерційні, а також, можливо і фінансові документи і представляє їх своєму банку (банку-ремітенту при інкасовому дорученні) (4). Отримавши від довірителя документи, банк-ремітент здійснює їх перевірку за зовнішніми митниками, які вказані в інкасовому дорученні. Банк-ремітент відсилає документи інкасуєчому банку (5), який є банком, як правило, країни-імпортера.

В інкасовому дорученні банк-ремітент надає інструкції по переказу коштів, одержаних від платника, а також інструкції по відношенню до векселів, якщо розрахунки відбуваються за допомогою комерційного кредиту і передбачають акцепт векселів імпортером.

Інкасуєчий банк може зробити подання документів самостійно до платника, або через інший - представляючий банк.

Інкасуєчий банк, одержавши інкасове доручення і документи, передає їх платнику (6) для перевірки з метою одержання від нього платежу або акцепту в залежності від інструкцій, які містяться в дорученні.

Інкасове доручення може передбачати різні інструкції при передачі документів платнику:

- видати документи проти платежу;
- видати документи проти акцепту (тратти);
- видати документи без оплати.

Якщо інструкціями, які містяться в інкасовому дорученні, передбачена видача документів проти платежу, представляючий банк направляє платнику повідомлення про отримання інкасового доручення а документами і з проханням оплатити документи (6). Після отримання платежу від імпортера (7) банк передає йому документи. Інкасуючий банк переводить виручку банку-ремітенту (8). Одержавши переказ, банк-ремітент зараховує виручку на рахунок експортера (довірителя).

Якщо інструкціями передбачена передача документів платнику проти акцепту, банк повинен передати йому документи після одержання від нього акцептованого переказного векселя (тратти), направленою довірителем при інкасовому дорученні. Акцептувавши вексель, платник приймає на себе зобов'язання здійснити платіж у встановлений термін.

Якщо відстрочка платежу не оформляється векселем, банк на основі інструкції довірителя може видати документи платнику без оплати. При цьому експортер вимагає, як правило, від імпортера банківської гарантії в забезпечення платежу по контракту. Документи можуть бути видані під письмове зобов'язання платника здійснити платіж у встановлений термін.

Використання інкасової форми розрахунків має переваги як для експортера, так і імпортера:

- банки захищають право експортера на товар до його оплати, або акцепту документів;
- імпортер сплачує дійсно поставлений товар, про що свідчать товаросупроводжуючі документи;
- витрати на проведення інкасової операції невисокі, а отже, невисока і банківська комісія.

До недоліків слід віднести:

- значна тривалість часу для одержання платежу (від декількох тижнів до місяця і більше);
- особливості валютного регулювання окремих країн (наприклад, відсутність у платника дозволу на перевід валюти за кордон.

Акредитив. Використання акредитивів для міжнародних розрахунків регламентується «Уніфікованими правилами та звичаями для документарних

акредитивів», розробленими Міжнародною торговою палатою у 1993р., до яких приєдналися 160 країн світу. Акредитивна форма розрахунків одержала широке розповсюдження в міжнародній практиці. Проте участь банку, його ризик і відповідальність значно зростають, і збільшується комісійна винагорода банку.

Акредитив - це умовне грошове зобов'язання банку, яке видається ним за дорученням клієнта-імпортера, провести платіж на користь експортера (акцептувати його трагги) або забезпечити платіж (акцепт тратт) іншим банком в межах певної суми і у встановлений термін проти документів, які вказані в акредитиві.

В розрахунках по зовнішньоторговельних операціях використовуються документарні акредитиви, плата по яких відбувається при умові надання в банк комерційних документів.

Учасниками акредитивної операції є:

покупець (імпортер), який звертається в свій банк з проханням про відкриття акредитива;

бенефіціар (експортер) - сторона, якій адресується акредитив і на користь якої буде проведений платіж; банк емітента - банк, який відкриває акредитив за дорученням клієнта або просить інший банк відкрити акредитив за його рахунок і за його дорученням;

авізуючий банк - банк, який повідомляє бенефіціара про відкриття акредитиву. Авізуючим банком може бути виконуючий банк, або інший будь-який третій банк);

підтверджуючий банк - банк, який приймає на себе зобов'язання про доповнення до зобов'язань банку-емітента провести платіж (акцепт тратт) бенефіціару при дотриманні ним умов акредитиву. (Підтверджуючим банком може бути авізуючий банк, або будь-який інший);

банк-платник (виконуючий банк) - банк, який вказаний в акредитиві як банк, що здійснює платіж бенефіціару проти документів, які передбачені у акредитиві. Це може бути банк-емітент, підтверджуючий: банк, авізуючий банк, чи будь-який інший банк, уповноважений банком-емітентом;

негоціюючий банк - банк, який здійснює платіж проти документів і приймає на себе ризик, навіть у тому випадку, коли цей банк не має відношення до акредитиву. Таким банком може бути банк, який здійснює платіж, або підтверджуючий банк.

Крім банків у акредитивній операції приймають участь транспортні компанії, митні брокери, страхові компанії' і т.д. (рис. 14.3).

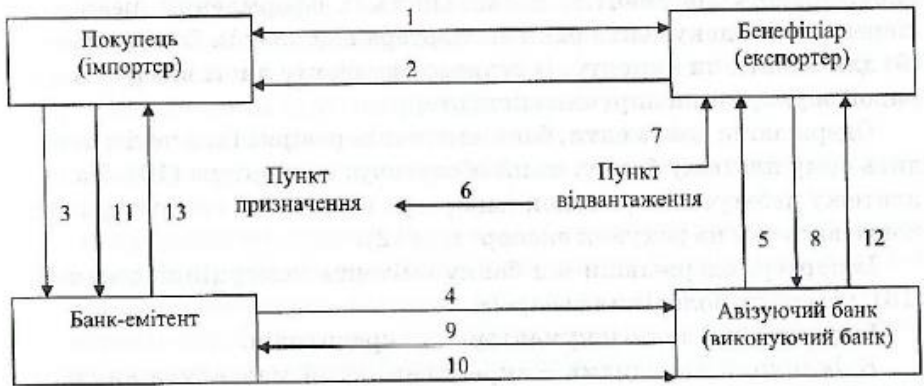

Рис. 14.3. Порядок розрахунків з використанням документарних акредитивів

Експортер та імпортер заключають контракт (1), в якому вказується, що розрахунки будуть проводитись у формі документарного акредитива. В контракті також вказується банк, в якому буде відкритий акредитив, вид акредитиву, назва авізуючого та виконуючого банків, умови виконання платежів, перелік документів, проти яких буде здійснений платіж, термін дії акредитиви, порядок оплати банківської комісії і т.п.

Після заключення контракту експортер підготовляє товар до відвантаження, про що повідомляє імпортеру (2).

Отримавши повідомлення експортера, покупець направляє своєму банку заяву на відкриття акредитива, в якому вказуються умови платежу на основі контракту (3). Після оформлення відкриття акредитива банк-емітент направляє іноземному банку, як правило, банку, який обслуговує експортера (4) - авізуючому банку. Авізуючий банк, провіривши достовірність акредитива, повідомляє експортера про відкриття акредитива.

Експортер перевіряє відповідність умов акредитива платіжним умовам укладеного контракту. У випадку невідповідності експортер повідомляє авізуючий банк про неприйняття умов акредитива і вимоги до їх змін. Якщо умови акредитива прийнятні для експортера, він відвантажує товар у встановлені контрактом терміни (6). Одержавши від транспортної організації транспортні документи (7), експортер надає їх разом з іншими документами в свій банк (8).

Банк перевіряє відповідність поданих документів умовам акредитиву, повноту документів, правильність їх оформлення, реквізити. Перевіривши

документи банк експортери відсилає їх банку-емітенту(9) для сплати чи акцепту. В сунроводжуючому листі вказується порядок зарахування виручки експортеру.

Одержавши документи, банк-емітент перевіряє їх, а потім переводить суму платежу банку, який обслуговує експортери (10). На суму платежу дебетується рахунок імпортера (11). Банк експортера зараховує виручку на рахунок експортера (12).

Імпортер, одержавши від банку-емітента комерційні документи (13), вступає у володіння товаром.

Існують різні види документарних акредитивів.

Відкличчий акредитив - акредитив, який може бути анульований або умови якого можуть бути змінені банком-емітентом за вказівкою клієнта в будь-який момент без попереднього повідомлення бенефіціара.

Проте, банк-емітент повинен надати банку, вповноваженому на здійснення платежу, відшкодування, якщо банк здійснив платіж проти документів, які подані бенефіціаром. Як правило, в міжнародних розрахунках використовується відкличчий акредитив, який не може бути змінений або анульований. В заяві на акредитив ним має бути вказано чи є він відкличчим чи безвідкличчим. Уніфіковані правила передбачають, що якщо така вказівка відсутня, акредитив вважається відкличчим.

Для підвищення гарантії платежу за акредитивом в розрахунках у зовнішньоекономічній діяльності використовуються підтверджені акредитиви. Підтвердження акредитиву означає гарантію платежу з боку іншого банку, який не є банком-емітентом. Банк, який підтверджує акредитив, приймає на себе зобов'язання оплатити документи, які відповідають умовам акредитиву, у випадку, якщо банк-емітент відмовиться сплатити його. В міжнародній практиці підтвердженням банком виступає банк, який обслуговує експортера.

Все більш широке застосування в міжнародній практиці знаходять трансферабельні акредитиви (переказні), які дозволяють здійснювати платежі на користь не лише бенефіціара, але і третіх осіб - інших бенефіціарів. Переказ акредитиву відбувається на користь третіх осіб на прохання бенефіціара повністю або частково. Трансферабельний акредитив використовується, як правило, у тому випадку, якщо бенефіціар не є постачальником товару, а постачання здійснюється через посередника.

Інший бенефіціар, відвантаживши товар імпортеру, подає в банк комерційні документи, які відповідають умовам акредитиву, для одержання

платежу бенефіціару, на користь якого був відкритий трансферабельний акредитив, надано право замінити рахунки (і трати), подані іншим (другим) бенефіціаром, своїми рахунками і одержати можливу різницю між сумами цих рахунків.

Схема розрахунків трансферабельними акредитивами подана на рис.14.4.

Якщо умовами акредитиву не передбачена можливість його переказу використовують компенсаційний акредитив. Він відкривається бенефіціаром по основному, базовому акредитиву як зустрічний акредитив на користь виробника товару або субпостачальника. Базовий і компенсаційні акредитиви є самостійними і не пов'язаними між собою.

При постійних поставках товару рівними партіями у розрахунках може використовуватися роловерний (відновлювальний) акредитив. Роловерний акредитив передбачає поповнення акредитиву на певну суму і квоту до першої початкової величини або в міру використання. При відкритті акредитива вказується сума, розмір однієї квоти, кількість квот, термін використання квоти.

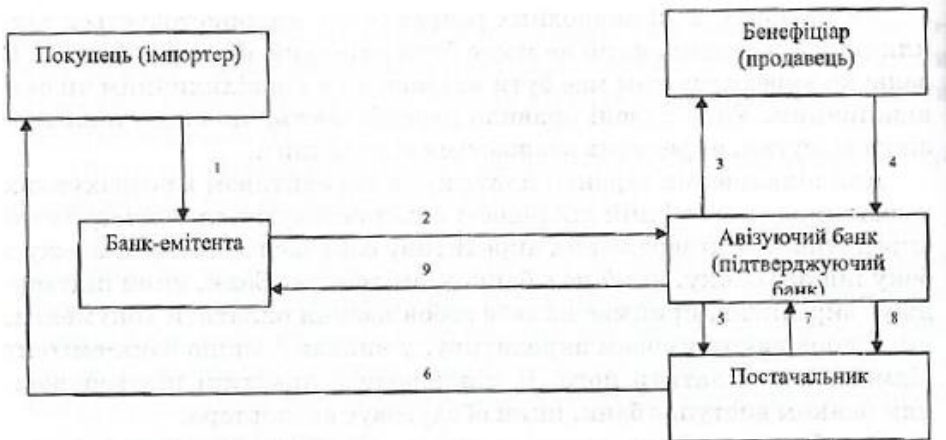

Рис. 14.4. Порядок здійснення розрахунків з використанням трансферабельних акредитивів

- 1 - заява покупця про відкриття акредитиву;
- 2 - повідомлення банку-покупця про відкриття акредитиву;
- 3 - авізування продавця про відкриття акредитиву;
- 4 - розпорядження бенефіціара про переказ акредитива на користь постачальника;
- 5 - авізування другого бенефіціара про відкриття акредитиву;

6 - відвантаження товару на адресу покупця;

7 - подання в банк документів, які передбачені умовами акредитиву;

8 - платіж за акредитивом на користь постачальника;

9 - відправка документів від імені бенефіціара банку-емітенту.

Для забезпечення платежу може відкриватись акредитив з валютним покриттям, в основному використовуються непокриті акредитиви, які не вимагають відволікання коштів банку в сумі акредитиву.

НЕТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

15.1. Порядок здійснення неторговельних операцій банків з іноземною валютою.

15.2. Операції банків із дорожніми чеками.

15.3. Перекази готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами.

15.1. Порядок здійснення неторговельних операцій банків з іноземною валютою

Неторговельні валютні операції - це операції з обслуговування фізичних осіб, що не займаються підприємницькою діяльністю, а також послуги, які надаються суб'єктам господарювання і не пов'язані із міжнародним товарооборотом:

- купівля та продаж іноземної валюти через обмінні пункти;
- оплата платіжних документів у національній та іноземній валютах;
- інкасо готівкової іноземної валюти та платіжних документів у національній валюті;
- оплата переказів, що надходять фізичним особам з-за кордону;
- переказ коштів фізичних осіб за кордон;
- операції за поточними рахунками і вкладками фізичних осіб в іноземній валюті;
- операції з банківськими пластиковими картками;
- операції з дорожніми чеками.

Залежно від виду неторговельні операції можна поділити на три групи: переказні, конверсійні та ведення валютних рахунків клієнтів.

Переказні операції - це операції, в основі яких лежить переказ коштів однієї особи на користь іншої, або трансформація грошових коштів особи для використання їх тією ж особою (операції з дорожніми чеками).

До переказних операцій належать:

- операції з дорожніми чеками;
- операції з пластиковими картками;
- послуги з переказу коштів за кордон;
- оплата переказів з-за кордону та оплата інших платіжних документів.

Конверсійні операції - це купівля та продаж іноземної валюти через обмінні пункти.

Залежно від джерел фінансування можна виділити такі види неторговельних операцій:

- за рахунок власних коштів клієнтів;
- за рахунок кредитних ресурсів банку;
- операції з кредитними картками;
- змішані.

Залежно від місця проведення неторговельні операції можуть здійснюватися на внутрішньому та міжнародному ринках.

За видами доходу, який отримує банк від здійснення неторговельних операцій:

- комісійні операції;
- процентні доходи.

Пункт обміну іноземної валюти банку - це складова власного операційного залу банку, де здійснюються валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми чеками для фізичних осіб - резидентів і нерезидентів з дотриманням вимог нормативно-правових актів Національного банку України.

Відкривши пункти обміну валюти для здійснення валютно-обмінних операцій, у тому числі на підставі укладених з юридичними особами - резидентами агентських угод, погоджених відповідним територіальним управлінням Національного банку України, мають право:

- банки, що отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями;
- фінансові установи, що отримали генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями.

Для реєстрації пунктів обміну валюти у територіальному управлінні банки подають до територіального управління:

1. Заяву про відкриття пункту обміну валюти.
2. Інформацію банку про стаж роботи касирів та дані про їхню освіту відповідно до кваліфікаційних вимог; наявність потрібних технічних засобів для визначення справжності банкнот іноземних держав та дорожніх чеків; наявність довідників для визначення справжності банкнот і довідкових матеріалів для визначення справжності дорожніх чеків; наявність РРО, який

zareєстровано у податковому органі; забезпечення сейфом для зберігання валютних цінностей і бланків суворої звітності.

3. Копію документа, який дає право на розміщення пункту обміну валюти в певному місці (власність, оренда).

4. Копію висновку територіального управління про погодження агентської угоди, укладеної банком з агентом, якщо пункт обміну валюти банку працюватиме на підставі агентської угоди.

5. Інформацію про відповідність приміщення пункту обміну валюти вимогам нормативно-правових актів Національного банку України щодо технічного стану та організації охорони.

Територіальне управління протягом 14 робочих днів з дати надходження поданих банком документів розглядає їх та приймає рішення про реєстрацію пункту обміну валюти або про відмову в його реєстрації. У разі прийняття позитивного рішення пункт обміну валюти реєструється в Книзі реєстрації пунктів обміну валюти і після цього банку видається довідка про реєстрацію пункту обміну валюти на бланку управління.

Пункти обміну валют проводять такі операції з іноземною валютою і дорожніми та іменними чеками:

- купівля у фізичних осіб - резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам - резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- зворотний обмін фізичним особам - нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

Під час здійснення валютно-обмінних операцій використовуються такі бланки:

- довідка-certificate за формою № 377 (довідка-certificate для нерезидентів);
- квитанція за формою №377-А (квитанція про здійснення валютно-обмінної операції);
- довідка за формою №06 (довідка про вивезення за межі України іноземної валюти);

- квитанція за формою № 377-і (квитанція про прийняття на інкасо банкнот іноземних держав);

- квитанція за формою №377-І.

Бланки виписуються у двох примірниках: перший примірник видається як підтвердження здійснення операції фізичній особі (резиденту або нерезиденту) другий-залишається в документах дня банку.

Обмінні пункти здійснюють операції купівлі та продажу іноземної валюти для фізичних осіб — як резидентів так і нерезидентів України. Обмінні операції виконує касир обмінного пункту за яким закріплюється штамп, що повинен мати такі реквізити:

- назву уповноваженого банку;

- місце його розташування;

- прізвище та ініціали касира.

Банк забезпечує касира обмінного пункту авансом у національній та іноземній валютах для безперебійної роботи протягом робочого дня, а також бланками суворої звітності. Якщо протягом робочого дня пункту обміну не вистачає готівки в іноземній або національній валюті, касир повідомляє про це уповноважений банк.

Протягом робочого дня при проведенні операцій обміну валют касир керується розпорядженням про встановлення курсів валют, затвердженим начальником валютного підрозділу або особою, що його заміщає. Обмін валюти здійснюється касиром з обов'язковим оформленням бланків суворої звітності за формами № 377 та № 377-А та занесенням змісту операцій у комп'ютер.

Операції з купівлі готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб здійснюють:

- каси банку з оформленням прибуткових касових ордерів, видаткових касових ордерів із зазначенням у них часу здійснення операції та додатково для фізичних осіб - нерезидентів — довідок за формою № 377;

- пункти обміну валюти з оформленням квитанцій про здійснення купівлі іноземної валюти за формою № 377-А для фізичних осіб - резидентів, а для фізичних осіб — нерезидентів — довідок за формою № 377.

Здійснені операції відображаються касою банку, пунктом обміну валюти в реєстрі купленої іноземної валюти.

Операції з продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні фізичним особам — резидентам здійснюють:

— каси банку з оформленням прибуткових касових ордерів, видаткових касових ордерів із зазначенням у них часу здійснення операції та за усною заявою фізичної особи — резидента, яка здійснює операцію через касу банку, з наданням довідки за формою № 06;

— пункти обміну валюти з оформленням квитанції про здійснення продажу іноземної валюти за формою № 377-А та за усною заявою фізичної особи-резидента, яка здійснює операцію через пункт обміну валюти банку, з наданням довідки за формою № 06.

Банк встановлює для обмінного пункту ліміт авансу в гривнях та іноземній валюті в розмірі, що забезпечує роботу пункту упродовж робочого дня. Цей ліміт може бути збільшено для безперервної роботи обмінного пункту у вихідні і святкові дні та в інших необхідних випадках. Банк організує роботу з дотримання ліміту грошового авансу.

Відповідно до вимог НБУ в пункті обміну необхідно нести два реєстр-журнали суворої звітності для обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти:

- 1-й реєстр-журнал - по операціях купівлі іноземної валюти;
- 2-й реєстр-журнал - по операціях продажу іноземної валюти.

По закінченні операційного дня касир підраховує загальну суму прийнятої і виданої іноземної валюти та гривень, робить відповідні записи в журналах-реєстрах.

Щоденно у встановленому банком порядку касир здає в касу уповноваженого банку залишок іноземної валюти і гривень, що перевищує ліміт, необхідний для роботи обмінного пункту, зробивши відповідні бухгалтерські записи.

Робота з валютною готівкою в обмінному пункті здійснюється відповідно до Інструкції з емісійно-касової роботи. У разі укладення агентської угоди з установою, що відкрила обмінний пункт, уповноважений банк зобов'язаний щоденно купувати залишок іноземної валюти, що перевищує ліміт.

Після закінчення операційного дня працівники обмінного пункту:

- підраховують цінності;
- звіряють їх відповідність з даними звітних документів та записам в комп'ютері;
- формують інкасаторську сумку.

15.2. Операції банків із дорожніми чеками

Дорожній чек - паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті, використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателю (власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу.

Реквізити дорожніх чеків такі:

- найменування «дорожній чек» (Travellers cheque);
- вартість цифрами та літерами і валюта чека;
- найменування організації, компанії або банку, що випустив чек (емітента). Якщо дорожній чек випущено в рамках міжнародної платіжної системи, назва системи;
- номер чека;
- підпис уповноважених посадових осіб емітента, наказ або зобов'язання банку-емітента про сплату суми іноземної валюти, зазначеної на чеку;
- зразок підпису власника чека, проставлений у спеціально відведеному місці в момент купівлі чека.

У дорожньому чеку мається також відповідне місце для підпису власника чека, який проставляється в момент його сплати.

Покупець дорожнього чека ставить свій підпис на ньому. При пред'явленні до сплати власник повинен удруге поставити свій підпис на чеку, оскільки його сплата провадиться за умови ідентичності двох підписів. Рекомендується не провадити прийом дорожніх чеків, якщо виявлено невідповідність підписів або особи пред'явника та власника чека. У тих випадках, коли касиру пред'явлено чистий (без підпису власника) або заповнений (з двома підписами) дорожній чек, касир має право попросити його власника пред'явити квитанцію про купівлю дорожніх чеків, де чітко вказано їх кількість, серії, номери, номінал, загальна сума, а також є оригінал підпису клієнта. З підписом на квитанції можна провести звірку підписів, що вже стоять на самому чеку.

Дорожні чеки сплачуються касовими працівниками. При сплаті дорожнього чека іноземного банку касові працівники зобов'язані перевірити:

- ідентичність проставленого чека взірцям, які наявні у банку;
- наявність підпису власника;
- платіжність чека.

Працівник банку повинен запропонувати проставити підпис на чеку у спеціально відведеному місці. У разі ідентичності підписів клієнта, працівник банку реєструє операцію в реєстрі сплачених чеків, визначає суму комісії та проводить оплату.

Дорожні чеки можуть бути продані фізичним та юридичним особам. Фізичні особи сплачують вартість чека в касі банку шляхом готівкового розрахунку. Юридичні особи можуть зробити сплату як шляхом готівкового, так і безготівкового розрахунку.

Операцію з продажу дорожніх чеків здійснюють: працівник, уповноважений на здійснення даної операції, та касир.

Обов'язки операційного працівника

Продаж чеків здійснюється на підставі заяви клієнта, яка одночасно виступає інформаційним застереженням, а після цього використовується для подальшої звітності. Операційний працівник стежить за правильним заповненням заяви.

Оформлює квитанцію про продаж дорожніх чеків.

Нагадує клієнтові правила та умови купівлі дорожніх чеків, а також інформує про його дії у разі втрати чеків.

Внутрішнім шляхом передає оформлені документи в касу банку разом з паспортом клієнта.

Обов'язки касира

Касир закріплює дорожні чеки в обкладинці і після отримання сплати від клієнта виконує таке:

- просить клієнта розписатися на кожному чеку чорнилом або кульковою ручкою в місці, поміченому «Підпис клієнта» («Signature of holder»), у лівому нижньому куті чека. Клієнтів слід попередити, що підписувати чек вдруге потрібно лише в присутності касира, що приймає чек;

- передає клієнту жовту копію квитанції, дозвіл на вивезення валюти, паспорт;

- оригінал квитанції та копію синього кольору в кінці операційного дня касир передає в управління або департамент іноземної валюти банку особі, яка відповідає за роботу з дорожніми чеками. Копія зеленого кольору залишається в касового працівника для подальшої звітності;

- радить клієнту зберігати свою копію квитанції в надійному місці, окремо від чеків;

- просить клієнта розписатися в заяві application про отримання дозволу на вивезення валюти та продані дорожні чеки у графі «отримав».

15.3. Перекази готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами

З метою поліпшення обслуговування фізичних осіб банки пропонують їм послуги з Переказів готівкової та безготівкової іноземної валюти за кордон. Вітчизняна банківська практика передбачає здійснення міжнародних переказів коштів фізичних осіб як з використанням поточних рахунків, так і без їхнього відкриття.

Для здійснення переказу іноземної валюти за межі України фізична особа (резидент і нерезидент) подає до банку, установи:

- 1) документ, що засвідчує особу;
- 2) заяву-доручення у довільній формі на переказ коштів. У заяві зазначається: «Ця операція не пов'язана зі здійсненням підприємницької діяльності».

Заява-доручення також має містити такі реквізити:

- прізвище, ім'я, по батькові, документ, що засвідчує особу - відправника переказу (серія, номер, дата, ким виданий, адреса за місцем проживання), номер рахунку в банку (якщо переказ здійснюється з поточного рахунку); прізвище, ім'я, по батькові, повна адреса одержувача переказу;

- країна, місто, банк - одержувач коштів, номер рахунку, на який перераховуються кошти;

- сума та мета переказу;

- дата та підпис фізичної особи - відправника переказу.

При здійсненні банком, установою переказу з використанням міжнародних систем грошових переказів (Western Union, Money Gram тощо) фізична особа замість заяви заповнює встановлений відповідною системою бланк на відправлення переказу і зазначає в ньому потрібні реквізити. На цьому ж бланку фізична особа робить напис: «Ця операція не пов'язана зі здійсненням підприємницької діяльності - і засвідчує його своїм підписом. Платник (ініціатор) та отримувач можуть бути як різними особами, так і однією і тією самою особою.

Після прийняття заяви працівник установи банку, який здійснює операції з приймання переказів, перевіряє повноту заповнення заяви, звіряє відповідність зазначених у заяві сум цифрами і словами, нараховує плату за здійснення операції, приймає готівку з поаркушним перерахуванням. Працівник установи банку вносить дані, зазначені в заяві, до форми заяви в електронному вигляді та надсилає запит щодо отримання реєстраційного

номера до головного банку. Після отримання реєстраційного номера переказу уповноважений працівник банку, установи на оригіналах документів, які є підставою для здійснення переказу, робить відмітку про перерахування коштів за межі України. Копії цих документів із зазначеною відміткою зберігаються в документах дня банку, установи. Працівник банку попереджає платника (ініціатора) про потребу повідомлення ним отримувача про здійснення переказу та про реєстраційний номер переказу.

Банк здійснює переказ іноземної валюти за межі України тільки за умови, якщо фізична особа подала повний пакет документів. Доручення фізичної особи з переказу іноземної валюти за межі України, що надійшло протягом операційного часу банку, виконується в день його надходження. У разі надходження доручення після операційного часу банк виконує його не пізніше наступного робочого дня.

Іноземна валюта, переказана в Україну на користь фізичних осіб - резидентів, зараховується на їх поточні рахунки в іноземній валюті без обмежень сум. Іноземна валюта, переказана в Україну на ім'я фізичної особи - резидента, може бути виплачена банком без відкриття поточного рахунку в іноземній валюті та установою в сумі, що не перевищує 3 000 доларів США, або в еквіваленті цієї суми в іншій іноземній валюті в один операційний день. Переказана із-за кордону на ім'я фізичної особи іноземна валюта може одержуватися не власником коштів, а іншою особою в порядку, визначеному чиним законодавством України.

Іноземна валюта, переказана в Україну на ім'я фізичної особи — нерезидента, може бути виплачена банком без відкриття поточного рахунку в іноземній валюті та установою в сумі, що не перевищує 10 000 доларів США, або в еквіваленті цієї суми в іншій іноземній валюті в один операційний день.

Виплата фізичним особам в Україні іноземної валюти, переказаної їм із-за кордону, здійснюється банком, установою після подання документа, що засвідчує особу, та заяви у довільній формі на одержання переказу. У заяві зазначається: «Ця операція не пов'язана зі здійсненням підприємницької діяльності». Заява також має містити такі реквізити:

- прізвище, ім'я, по батькові, документ, що засвідчує особу - одержувача переказу;
- суму та мету переказу;
- дату та підпис фізичної особи — одержувача переказу.

При одержанні коштів, переказаних з використанням міжнародних систем грошових переказів (Western Union, Money Gram тощо), фізична особа

замість заяви заповнює встановлений відповідною системою бланк на одержання переказу і зазначає в ньому потрібні реквізити. На цьому ж бланку фізична особа робить напис: «Ця операція не пов'язана зі здійсненням підприємницької діяльності» і засвідчує його своїм підписом.

Грошові кошти, переказані в Україну із-за кордону на користь фізичних осіб, можуть бути виплачені їм:

- а) в іноземній валюті; у разі відсутності в касі банку іноземної валюти першої групи Класифікатора іноземних валют, в якій надійшов переказ, виплата коштів фізичній особі за її згодою здійснюється в іншій іноземній валюті цієї ж групи Класифікатора, а в разі відсутності іноземної валюти другої групи Класифікатора - у гривнях;
- б) у гривнях за бажанням фізичної особи та на підставі її заяви (купівля іноземної валюти здійснюється за курсом банку, що діє на день здійснення операції); у разі звернення до установи банку отримувача переказу з вимогою про виплату суми переказу працівник установи банку, який має здійснити видачу готівки отримувачу, перевіряє наявність інформації про надходження переказу. У разі підтвердження інформації про надходження переказу працівник установи банку отримує заповнену заяву про одержання переказу, перевіряє повноту її заповнення і відповідність даних, наведених в ній, даним отримувача, зазначеним в електронному документі або в розрахункових документах. Для отримувача — фізичної особи працівник установи банку перевіряє паспорт або документ, що його замінює. Для отримувача - юридичної особи працівник установи банку перевіряє паспорт або документ, що його замінює, керівника або уповноваженої ним особи. Якщо переказ на ім'я юридичної особи отримує уповноважена керівником особа, то ця особа подає ще й належним чином оформлену довіреність.

На підставі повідомлення працівник установи банку вносить інформацію про виплату переказу до системи грошового переказу, проставляє на заяві про отримання переказу особистий підпис та відбиток печатки і надає його отримувачу коштів разом з готівкою за переказом.

Після закінчення операційного дня працівник установи банку, який здійснював перекази, формує і друкує зведений реєстр прийнятих та відправлених переказів і звіряє його з даними фактичного залишку готівки в касі. На загальну суму прийнятої готівки відповідно до зведеного реєстру складається приходний касовий ордер, який разом з реєстром і заявами

додається до касових документів дня, на загальну суму виплачених переказів відповідно до зведеного реєстру складається видатковий касовий ордер, який разом з реєстром, повідомленнями та засвідченими довіреностями на уповноважених осіб додається до касових документів дня (якщо виплата готівки здійснюється за генеральною довіреністю, то до касових документів дня додається її копія, засвідчена уповноваженим працівником банку).

Іноземна валюта, переказана із-за кордону на ім'я фізичних осіб, обліковується банком, установою на балансовому рахунку 2909 4 Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку. Якщо неможливо здійснити виплату коштів фізичній особі у зв'язку з її неявкою та/або неодержанням переказу, то іноземна валюта повертається банком банку - відправнику переказу після завершення 12-місячного терміну від дати зарахування іноземної валюти на балансовий рахунок 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку». У разі письмової відмови фізичної особи в одержанні коштів іноземна валюта в триденний строк повертається банку - відправнику переказу.

Банки та установи зобов'язані вести Журнал обліку переказів іноземної валюти з-за кордону, одержаних фізичними особами без відкриття поточних рахунків в іноземній валюті, та Журнал обліку переказів іноземної валюти фізичними особами за межі України, здійснених без відкриття поточних рахунків в іноземній валюті. Усі сторінки журналів мають бути пронумеровані, прошнуровані. Журнали засвідчуються підписами керівника та головного бухгалтера банку, які скріпляються печаткою. Операції з переказу та одержання коштів підлягають обов'язковому відображенню в цих журналах у день їх здійснення. Можливе ведення журналів у електронному вигляді з щоденним роздрукуванням сторінок. Роздруковані сторінки складаються за датами та формуються в брошурн (брошурн прошнуровуються, засвідчуються підписами керівника та головного бухгалтера, печаткою банку). На першій сторінці брошурн зазначаються кількість сторінок, які містить брошура, початкова та остання дати. Строк зберігання журналів — 5 років.

ТЕМА 16

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ НА МІЖБАНКІВСЬКОМУ РИНКУ

16.1. Основи функціонування міжбанківського валютного ринку в Україні

16.2. Організація кореспондентських відносин з іноземними банками

16.1. Основи функціонування міжбанківського валютного ринку в Україні

Згідно з чинними нормативно-правовими актами торгівлю іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України і на міжнародному валютному ринку дозволяється здійснювати винятково Національному банку України та суб'єктам ринку, якими є уповноважені банки й уповноважені фінансові установи. Суб'єкти ринку мають право здійснювати купівлю та продаж іноземної валюти винятково на міжбанківському валютному ринку України, а також операції з обміну іноземної валюти як на міжбанківському валютному ринку нашої держави, так і на міжнародному валютному ринку відповідно до правил, які діють на цьому ринку, з урахуванням обмежень, встановлених чинними нормативно-правовими актами України.

Уповноважені банки, які отримали право відповідно до банківської ліцензії та письмового дозволу Національного банку України на здійснення операцій а валютними цінностями (генеральної ліцензії) відкривати кореспондентські рахунки у банках-нерезиденти в іноземній валюті й проводити операції за ними, зобов'язані купувати і продавати іноземну валюту самостійно без посередництва інших уповноважених банків. Банки мають право здійснювати власні операції на гривні у межах встановлених лімітів (нормативних значень) відкритої валютної позиції, у тому числі купувати іноземну валюту без наявності зобов'язань у цій валюті.

Комерційні банки, як й інші суб'єкти ринку, зобов'язані здійснювати торгівлю іноземною валютою на умовах «тод» (поставка валюти відбувається сьогодні), «том» (поставка валюти відбувається наступного робочого дня) або аспот» (поставка валюти відбувається на другий робочий день з дня укладення угоди). Крім цього, уповноважені банки мають право здійснювати валютні операції на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за умови, що обидві валюти є

іноземними валютами 1-ї групи Класифікатора, а також операції на міжбанківському валютному ринку за гривні з іноземною валютою 1-ї групи Класифікатора на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо гривні. Аналогічні операції за посередництвом банків можуть здійснювати й резиденти-суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.

Суб'єкти ринку укладають між собою та з Національним банком договори про купівлю, продаж іноземної валюти за безготівкові гривні та підтверджують ці договори винятково під час функціонування Системи підтвердження угод.

Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України (надалі - Система підтвердження угод) - це комплекс організаційно-технічних засобів, який забезпечує підтвердження договорів (угод) про купівлю-продаж іноземної валюти й банківських металів за безготівкові гривні протягом часу, що встановлюється і змінюється на підставі постанови Правління Національного банку України.

Уповноважений банк вносить у заявку на участь у Системі підтвердження угод незадоволені потреби клієнтів, а також власні потреби щодо купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів за гривні. Заявка у паперовій формі підписується керівником і головним бухгалтером банку (або особами, які їх замінюють) та залишається на зберіганні у банку. Заявка в електронній формі подається до Національного банку України у встановлений ним строк. Національний банк України має право змінити термін подання Заявки, попередивши про це уповноважені банки не пізніше, ніж за два робочих дні до дня запровадження відповідних змін. Банк не має права брати участь у Системі підтвердження угод без отримання підтвердження Національного банку України про прийняття заявки. У заявці визначається за кожною іноземною валютою Класифікатора і за кожним видом банківських металів обсяг їхньої купівлі та/або продажу. В заявку на продаж вноситься лише іноземна валюта, яка є на рахунку клієнта або суб'єкта ринку на час подання заявки.

Уповноважений банк має право під час функціонування Системи підтвердження угод замість зазначеної у заявці операції з іноземною валютою 1-ї групи Класифікатора здійснити аналогічну операцію з іншою іноземною валютою цієї самої групи Класифікатора, замість операції з валютою 2-ї та 3-ї груп Класифікатора здійснити аналогічну операцію а іншою іноземною валютою 2-ї або 3-ї групи Класифікатора. Банк не має права під час функціонування Системи підтвердження угод замість зазначеної у Заявці

операції з банківськими металами здійснювати операцію з іноземною валютою.

Уповноважені банки мають право здійснювати взаємні розрахунки за операціями з купівлі-продажу іноземних валют і банківських металів за гривні лише за підтвердженими угодами. Підтвердженою вважається угода, за якою обидва її учасники під час функціонування Системи підтвердження угод отримали взаємні підтвердження засобами Системи підтвердження угод на вітчизняному міжбанківському валютному ринку Національного банку України. Угода, яка вже була підтверджена для одного з її учасників до зупинення Національним банком України функціонування Системи підтвердження угод, підтверджується засобами Системи підтвердження угод для іншого її учасника.

Якщо уповноваженим банком за три години до закінчення функціонування Системи підтвердження угод не повністю задоволені потреби клієнтів та потреби за власними операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, то він має право звернутися до Національного банку України щодо купівлі-продажу в нього іноземної валюти за безготівкові гривні. На підставі аналізу внутрішнього валютного ринку з купівлі-продажу іноземної валюти Національний банк України за три години до закінчення функціонування Системи підтвердження угод може прийняти рішення щодо валютної інтервенції з визначенням суми купівлі/продажу іноземної валюти за відповідним курсом.

Для здійснення операції з купівлі-продажу іноземної валюти з Національним банком України уповноважений банк подає до Національного банку України не пізніше, ніж за три години до закінчення функціонування Системи підтвердження угод розгорнуту заявку. Для здійснення операції з купівлі іноземної валюти ця заявка має містити інформацію за кожним видом валют та кожним клієнтом із зазначенням ідентифікаційного коду за ЄДРПОУ (або ідентифікаційного номера за ДРФО (за наявності, суми, мети купівлі, а також курсу, за яким банк бажає здійснити операцію з купівлі іноземної валюти. Для здійснення операції а продажу іноземної валюти розгорнута заявка має містити інформацію за кожним видом валют і кожним клієнтом про суму операції, а також курс, за яким банк бажає продати Національному банку України іноземну валюту.

Банк зобов'язаний під час функціонування Системи підтвердження угод зареєструвати валютну операцію за гривні на умовах «форвард» , вказавши її обсяг та курс.

Банки мають право здійснювати торгівлю готівковою іноземною валютою з метою виконання власних зобов'язань і проведення валютно-обмінних операцій для фізичних осіб. Вони зобов'язані здійснювати купівлю іноземної валюти для проведення валютно-обмінних операцій з дотриманням встановлених Національним банком України граничних меж продажу готівкової іноземної валюти фізичним особам-резидентам.

Як головний регулятор валютного ринку Національний банк України має право:

- змінювати час функціонування Системи підтвердження угод та/або термін подання заявки на участь у Системі підтвердження угод, попередивши про це суб'єктів ринку не пізніше, ніж за два робочих дні до часу зміни;

- виділяти уповноважену особу правом призупинити функціонування Системи підтвердження угод з оголошенням технічної перерви;

- встановлювати для суб'єктів ринку граничні межі продажу готівкової іноземної валюти фізичним особам-резидентам;

- встановлювати граничний розмір маржі, на яку курс купівлі та продажу іноземної валюти може відхилитися від офіційного курсу гривні до іноземної валюти, що встановлюється Національним банком України, з метою недопущення безпідставних фінансових втрат населення і суб'єктів ринку, якщо події на міжнародному валютному ринку або інші негативно впливатимуть на міжбанківський валютний ринок України.

Крім цього, Національний банк України доводить до відома суб'єктів ринку курс, за яким він передбачає здійснення валютної інтервенції на міжбанківському валютному ринку України в день її проведення.

16.2. Організація кореспондентських відносин з іноземними банками

Діяльність банку у сфері міжнародних розрахунків регулюється національним законодавством та практикою, що склалася, у вигляді визначених правил та звичаїв та закріплених окремими документами.

Міжнародний кореспондентський рахунок — це рахунок, на якому відображено розрахунки, здійснені банком однієї країни за дорученням і за рахунок іншої на основі кореспондентської угоди. Для здійснення міжнародних розрахунків банки використовують:

- 1) свої відділення та філії за кордоном;

2) кореспондентські відносини з іноземними банками, що передбачають відкриття рахунків: ЛОРО — рахунок іноземного банку у вітчизняному банку; НОСТРО — рахунки вітчизняного банку в іноземному.

Кореспондентські відносини визначають: порядок розрахунків; розмір комісійних; методи поповнення використаних коштів.

- Міжнародні кореспондентські відносини банків в Україні регламентуються Положенням про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях.

Для відкриття кореспондентського рахунка в іноземній валюті чи гривні у вітчизняному банку іноземний банк (крім країн СНД і Балтії) подає такі документи:

- заява про відкриття рахунка;
- копія легалізованої ліцензії центрального банку країни (якщо це передбачено законодавством країни);
- копія легалізованого статуту банку (якщо це передбачено законодавством країни) або іншого документа відповідно до законодавства країни реєстрації банку;
- останній річний звіт (на дату складання, що передує даті подання заяви про відкриття рахунка);
- баланс на останню дату (на 1 число місяця, що передує даті подання заяви про відкриття рахунка);
- альбом зразків підписів;
- перелік банків-кореспондентів;
- кореспондентські рахунки.

б) з уповноваженими банками України, які мають право на здійснення цих операцій згідно з відповідними пунктами ліцензії та письмового дозволу;

- у результаті купівлі на міжбанківському валютному ринку України згідно з чинним законодавством нашої держави та відповідно до порядку торгівлі валютними цінностями, встановленою Національним банком України;
- за неторговельними платежами згідно з чинним законодавством України;
- за іншими операціями, які не суперечать чинному законодавству України.

З кореспондентського рахунка здійснюються такі операції:

- платежі за дорученням клієнтів банків-нерезидентів;

- а) на користь резидентів;
- б) на користь нерезидентів;
- власні операції самого банку-нерезидента, у тому числі:
 - а) перерахування іноземної валюти за обслуговування кореспондентського рахунка, якщо це передбачено Угодою;
 - б) перерахування на власний кореспондентський рахунок, відкритий в іншому уповноваженому банку України;
- міжбанківські операції:
 - а) з іншими банками-нерезидентами через їхні власні кореспондентські рахунки;
 - б) з уповноваженими банками України, які мають право на здійснення цих операцій згідно з відповідними пунктами ліцензії та письмового дозволу;
- продаж іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України згідно з чинним законодавством та відповідно до порядку торгівлі валютними цінностями, встановленого Національним банком України;
- перерахування за неторговельними операціями згідно з чинним законодавством України;
- інші операції, які не суперечать чинному законодавству України.

На уповноважені банки України покладено функції контролю за здійсненням операцій через кореспондентські рахунки банків в іноземній валюті та банків-нерезидентів у гривнях.

У разі отримання платіжних доручень від банку-нерезидента-власника кореспондентського рахунка для здійснення власних операцій уповноважений банк перевіряє:

- правомірність здійснення цих операцій;
- наявність у платіжному дорученні посилання на зовнішньо-економічний договір (угоду), що свідчить про правомірність операції;
- правильність оформлення платіжного доручення, в якому зазначаються такі обов'язкові реквізити: код операції, код країни; назва операції, назва країни й ін.

Уповноважені банки України відкривають кореспондентські рахунки у банках-нерезидентах в іноземній валюті у порядку, встановленому в країнах реєстрації цих банків.

ОПЕРАЦІЇ З НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

- 17.1. Загальна характеристика банківських послуг
- 17.2. Суть грастових послуг і механізм їх проведення у банку
- 17.3. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги банків
- 17.4. Організація послуг зі зберігання цінностей

17.1. Загальна характеристика банківських послуг

Банківська послуга — це форма задоволення потреб (в кредиті, розрахунково-касовому обслуговуванні, гарантіях, купівлі-продажу та збереженні цінних паперів, іноземної валюти, дорогоцінних металів тощо) споживачів - клієнтів банку. Банківськими послугами можна вважати також дії банку, які супроводжують його основні функції та спрямовані на зростання дохідної діяльності банку.

Розвиток комерційної діяльності банків пов'язаний з розширенням банківських послуг для клієнтів. Сучасні банки західних країн можуть надавати сотні різноманітних послуг юридичним та фізичним особам і отримувати найбільшу частку доходів від здійснення цих операцій.

Банківські послуги мають специфічні особливості:

- надання банківських послуг пов'язане з використанням грошей у різних формах (готівковій та безготівковій); абстрактність (послуги не відчутні на дотик, а також складність для сприйняття);
- купівля-продаж більшості банківських послуг характеризується тривалістю в часі. Як правило, угода не обмежується одноразовим актом, а встановлюються більш-менш тривалі відносини клієнта з банком;
- банківські послуги не є лише монополією банку, їх можуть надавати і парабанківські установи. Одним з прикладів вважається кредитна спілка, яка також може надавати послуги, пов'язані з кредитуванням.

Банківські послуги класифікують залежно від:

1. Руху матеріального продукту:

- послуги, пов'язані з рухом матеріального продукту (розрахунково-касове обслуговування);
- чисті послуги (консультаційні);

2. Контингенту споживачів:

- послуги юридичним особам;
- послуги фізичним особам;

3. Відображення послуг у балансі:

- балансові;
- позабалансові (операції, що не відображаються в балансі доти, доки не будуть відображені в прибутках або збитках банку);

4. Плати за надання послуг:

- платні;
- безкоштовні;

5. Можливості обліку платних послуг і можливості визначення обсягу плати:

- послуги, обсяги яких підлягають обліку (розрахункові, кредитні, валютні);
- послуги, аналоги яких є у відповідних тарифах (консультативні);
- послуги, вартість яких не може бути встановлена об'єктивно (як правило, надаються банками в пакеті з платними товарними послугами).

17.2. Суть трастових послуг і механізм їх проведення у банку

Трастові послуги - це вид діяльності банківської установи з управління майном, що за домовленістю з клієнтом передається банку. Управління майном за своєю специфікою близьке до банківської справи і пов'язане з виконанням операцій з обліку, збереження цінностей, розміщення грошових коштів тощо.

У трастовій операції беруть участь три сторони:

- засновник - принципал, клієнт, який довіряє свій капітал; управитель - трастова компанія (відділ банку), який отримав право на управління капіталом;
- бенефіціар — третя сторона, в інтересах якої надаються довірчі послуги.

Банки, що використовують трастові операції, можуть мати такі цілі:

- отримання додаткового прибутку у вигляді процента від прибутку або у вигляді фіксованої суми;
- встановлення контролю над компаніями, фондами їх грошовими коштами;
- придбання вигідних клієнтів і зміцнення зв'язків з ними;

- подолання обмежень, встановлених для банків законодавством деяких країн в галузі інвестиційної діяльності тощо.

Для клієнтури вигідність трастових операцій полягає в такому:

- велика прибутковість операцій, оскільки траст передбачає надання клієнту всього прибутку, що отримується внаслідок управління його власністю (за винятком комісійних, що отримуються банком);

- клієнт може брати участь у процесі управління коштами й у виборі напрямів інвестування;

- банк зберігає анонімність проведення таких операцій, оскільки розпорядник траста має право здійснювати операції від свого імені і звичайно не повідомляє відомостей про обсяг переданого в траст капіталу і про того, кому цей капітал належить;

- психологічна привабливість для клієнтів трастових операцій.

Трастові послуги надаються як окремим особам, так і організаціям.

Основні категорії послуг, що пропонуються банками фізичним особам:

- передача майна у спадщину;

- розпорядження майном, що заповідалося, в інтересах спадкоємців, після передачі його в спадщину;

- піклування про майно недієздатних або частково недієздатних осіб;

- розпорядження майном живої особи на її користь або на користь вказаної нею особи.

Завдання банку — отримати після смерті власника відповідні рішення суду, скласти докладний опис майна, зібрати і забезпечити активи спадщини, сплатити адміністративні витрати, розрахуватися за боргами, заплатити податки, розподілити частину майна, що залишилася, між спадкоємцями згідно із заповітом, а також можливо зробити особисті послуги членам сім'ї тощо.

Підприємствам, організаціям банк може надавати різні послуги — здійснювати управління активами, тимчасово управляти справами компаній при їх реорганізації, банкрутстві, ліквідації та ін. Ґрунтуючись на укладеному з клієнтом (юридичною особою) договорі, банк виконує такі операції:

- ведення рахунків для власників цінних паперів, емітентів;

- передачу прав власності на цінні папери;

- обмін цінних паперів за довіреністю (при реорганізації або злитті компаній);

- сплату процентів, погашення боргів;

- довірче управління фондами компаній (пенсійними та ін.);

- виплату дивідендів за акціями;
- звільнення майна від застави тощо.

Трастові послуги класифікуються за різними ознаками.

Залежно від того, кому надаються ці послуги, виділяють:

- а) трастові послуги для фізичних осіб (персональні трастові послуги);
- б) трастові послуги юридичним особам;
- в) трастові послуги траст-відділів банку благодійним компаніям, фондам

та іншим організаціям.

Найбільш поширеними є персональні трастові послуги, які надаються фізичним особам. Вони поділяться на такі види:

- передача майна у спадщину;

- розпорядження спадщиною, тобто розпорядження майном клієнта після його смерті відповідно до письмового заповіту чи за розпорядженням суду (консолідація наслідуваного майна, сплата боргів і податків, розподіл майна між спадкоємцями та ін.), так званий заповідальний траст. У цьому разі банк (довірена особа) розпоряджається майном і розподіляє прибуток між призначеними його одержувачам;

- управління майном клієнта за довіреністю, яке охоплює прижиттєвий та страховий траст.

Сутність *прижиттєвого трасту* полягає в тому, що будь-яка особа передає цінності в управління банку і доручає йому виплачувати прибуток протягом життя, а після смерті - його спадкоємцям. За ним довіритель укладає угоду з трастовим відділом банку і, відповідно, передає йому визначене майно - траст. У цьому разі банк здійснює збереження, інвестування, а також має право розпоряджатися прибутком і основною сумою відповідно до угоди. У ряді випадків сам довіритель зберігає певний контроль над трастом і може анулювати угоду або змінити її умову.

Страховий траст виникає у разі, якщо власник призначає траст - відділ банку довіреною особою за страховим полісом і доручає йому виплачувати страхову суму після його смерті одному зі спадкоємців;

- управління майном за дорученням і порядком здійснення опікунських функцій над неповнолітніми, недієздатними особами;

- виконання агентських функцій. Траст-відділи банків можуть виконувати для фізичних осіб окремі агентські послуги, пов'язані зі збереженням активів, управлінням власністю і юридичним обслуговуванням. Ці операції відрізняються від повного трасту тим, що при виконанні функцій агента право власності зберігається за довірительом майна.

Механізм надання трастових послуг фізичним особам охоплює кілька етапів:

1. Проведення співбесіди з клієнтом щодо його фінансового стану, доходів і заощаджень за станом на певну дату. Виявлення конкретних потреб клієнта у трастових послугах з метою їхнього максимального задоволення.

2. Визначення приблизного терміну, протягом якого банк буде мати змогу розпоряджатися коштами, майном клієнта.

3. Пересвідчення у закономірному походженні коштів, правильності складання заповідальних документів.

4. Укладення трастового договору, в якому зазначаються права та обов'язки сторін.

Важливе місце в діяльності комерційних банків займають трастові послуги юридичним особам, передусім фірмам, компаніям і підприємствам.

Для них траствідділи банків можуть здійснювати такі операції:

- передача довірчій особі права розпорядження майном, що є забезпеченням облігаційної позики;
- випуск облігацій;
- створення фондів погашення заборгованості за основним боргом, нарахованими процентами, днівдендами;
- тимчасове управління справами компанії, що реорганізується чи перебуває у стані ліквідації;
- розпорядження активами;
- агентські послуги.

При довірчому управлінні майном можливі дві ситуації. По-перше, коли банк (розпорядник) виконує функцію повного представництва інтересів клієнта. У цьому випадку розпорядник самостійно приймає рішення, без попередньої згоди та інформування клієнта.

По-друге, банк може виконувати агентські функції, здійснюючи всі операції на основі повердних розпоряджень клієнта.

Виконання агентських функцій становить основну сферу трастових послуг банку. При цьому агентом є будь-яка особа, яка діє від імені й за дорученням іншої особи. Особа, що надає повноваження, називається принципалом, а яка виконує доручення, - агентом. Від новини, що виникають між ними, називають агентськими функціями. Банк виконує всі функції охоронця майна й активно управляє власністю, наприклад, аналізує стан портфеля цінних паперів, дає рекомендації і пропонує способи інвестування капіталу тощо. Виконуючи функції агента, банк, за домовленістю з клієнтом,

може наділятися рядом прав: від імені клієнта укладати угоди, отримувати позики, виписувати чеки, передавати цінні папери, індосувати векселі та ін.

Агентські (посередницькі) функції полягають в такому:

1. Зберігання активів:

- приймання цінних паперів на зберігання;
- обмін цінними паперами;
- купівля-продаж цінних паперів з метою забезпечення збереження активів;
- отримання прибутків за цінними паперами;
- своєчасне сповіщення довірителя про надходження на рахунки за цінними паперами;
- доставка, пересилання цінних паперів клієнтам;
- погашення облігацій з минулим терміном;
- отримання сум за заставними;
- оренда сейфів і т. д.

Банк отримує, зберігає і видає цінності за дорученням клієнта без будь-яких ініціатив або активних функцій.

Управління активами клієнта як агента або представника, що передбачає проведення банком операцій з цінними паперами або здійснення інвестування за дорученням клієнта:

- купівля-продаж цінних паперів;
- здійснення інвестицій в цінні папери, формування портфеля цінних паперів і, спостереження за курсами цінних паперів, що зберігаються в портфелі;
- отримання всіх видів прибутків (за дорученням клієнтів);
- оплата рахунків довірителя;
- розміщення цінних паперів у заставу;
- виконання функцій довіреної особи з облігаційної позики;
- операції з вексельним і чековим портфелем;
- оформлення страхових полісів і т.д.

Привабливість трастових операцій для клієнтів банківських установ полягає у тому, що банк зберігає анонімність проведення подібних послуг, оскільки розпорядник трасту має право здійснювати операції від свого імені і, звичайно, не повідомляє відомостей про розміри переданих у траст капіталів та про того, кому ці капітали належать, що клієнт може брати участь у процесі управління коштами й у виборі напрямків інвестування, а також у великій прибутковості операцій, оскільки траст передбачає надання клієнтам всього

прибутку, що отримується в результаті управління його власністю, за винятком комісійних, що отримуються банком, та у психологічній привабливості для клієнтів трастових послуг.

За надання трастових послуг банк стягує плату, розмір якої встановлюється у договорі між банком і клієнтом залежно від виду трастових послуг та вартості майна. Плата може бути фіксованою від вартості майна, залежати від рівня доходу або може бути отримана іншим способом, зафіксованим у договорі.

Трастові послуги дають змогу комерційним банкам залучати додаткові кошти, які можуть бути використані ними і давати прибуток, при цьому надання трастових послуг потребує певних знань і кваліфікації персоналу банку, але ці послуги характеризуються порівняно невеликими витратами й низькою ризикованістю.

17.3. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги банків

Посередницькі послуги - це послуги, у наданні яких бере участь третя сторона, що виступає посередником між замовником і виконавцем. До таких послуг слід зарахувати: посередництво в отриманні клієнтом кредиту, посередництво в операціях з цінними паперами, валютою, майном.

Найпоширенішими серед посередницьких послуг банків є посередництво в отриманні клієнтом кредиту. Банк виступає посередником у таких випадках: коли не в змозі сам задовольнити заявку цього ж клієнта про одержання кредиту в зв'язку з тим, що сума кредиту перевищує ліміт кредитування; коли існує розбіжність між запропонованими клієнтом умовами кредиту та кредитною політикою банку.

Посередницька послуга у цьому разі полягає в тому, що банк на прохання клієнта одержує кредит в іншому банку і надає його клієнту за значно вищою платою, ніж отримав сам. Маржа банку при цьому визначається як різниця між сплаченими відсотками за кредитні ресурси іншому банку й отриманими від клієнта за надану йому позику.

Посередницькі операції з цінними паперами банки здійснюють за рахунок і за дорученням клієнта. При первинному розміщенні цінних паперів банки можуть за дорученням, від імені і за рахунок емітента виконувати обов'язки щодо організації Передплати на цінні папери або їхньої реалізації іншим способом. При цьому можливі два варіанти: перший - коли банк бере

на себе ризик розміщення цінних паперів; другий — коли не бере, тобто не бере на себе зобов'язань щодо викупу нерозміщеної частини емісії.

При здійсненні операцій з цінними паперами комерційні банки можуть займатися й брокерською діяльністю. Брокерські операції здійснюються на підставі договору комісії і договору доручення.

Брокерські операції за договором комісії проводяться за рахунок клієнта, але від свого імені. Це називається комісійною угодою. Вона може бути простою комісією, або комісією за участю банку. При простій комісії укладаються два види договорів: 1) комісійний договір між банком (комісіонером) і клієнтом (комітентом); 2) договір між комісіонером і третьою стороною угоди. Перед укладенням комісійної угоди на купівлю комітент Перераховує на свій поточний рахунок відповідні кошти. При комісії за участю банку останній продає цінні папери зі свого портфеля або купує у свого клієнта цінні папери за рахунок власних ресурсів з їхнім подальшим продажем. Брокерські послуги на підставі договору — доручення передбачають доручення клієнта банку купити чи продати цінні папери від свого імені і за рахунок клієнта. Послуги незалежних реєстраторів охоплюють цілий комплекс: наприклад, поіменний облік акціонерів, ведення реєстру держателів цінних паперів, заміна сертифікатів при зміні власника цінних паперів, інформування акціонерів про діяльність акціонерного товариства.

Посередництво комерційних банків у валютних операціях передбачає, зокрема, купівлю-продаж іноземної валюти або платіжних документів у ній, конверсію однієї іноземної валюти в іншу, конверсію протягом визначеного строку національної валюти іноземну, і навпаки; переказування за дорученням громадян іноземної валюти за кордон та виплату отриманих на їхнє ім'я з-за кордону переказів; інкасування іноземної валюти та платіжних документів.

Консультаційно-інформаційні операції передбачають надання банками своїм клієнтам консультацій з фінансово-економічних питань, банківської справи і організації бізнесу, а також різної інформації, необхідної для забезпечення нормальної господарської діяльності клієнта.

У найбільш загальному змісті консультаційні (консалтингові) послуги банку можна визначити як вид інтелектуальної діяльності, пов'язаний з аналізом, дослідженням і видачею інформації та рекомендацій з широкого кола питань як у галузі банківської діяльності, так і поза нею. Особливість консультаційних послуг полягає в тому, що кожному з них клієнт може, а у багатьох випадках повинен одержати заздалегідь. Прикладом

консультаційних послуг, які надані у даний час, а будуть використані в майбутньому, можуть служити розроблені консультантами багатоваріантні стратегії розвитку в різних ситуаціях, прогнози, юридичні консультації перед початком масштабних перетворень підприємства.

До консультаційних послуг належать:

- консультування клієнтів з питань здійснення операцій з валютою і цінними паперами, а також застосування законодавчих актів, що регулюють господарську діяльність;
- підготовка господарських договорів та зовнішньоекономічних контрактів;
- консультації з питань фінансового планування і контролю, організації й ведення бухгалтерського обліку;
- консультації з питань ведення бізнесу - збільшення капіталу, реорганізації, злиття, придбання інших компаній;
- надання інформації про поточну ринкову кон'юнктуру та прогнозні оцінки щодо їхніх змін.

Всю сукупність консультаційних послуг, які банки можуть надавати клієнтам, можна розділити на два блоки: послуги загального характеру й спеціальні послуги. Загальні консультаційні послуги не передбачають які-небудь дії з грошима і є видом супутніх послуг усім банківським операціям. До таких послуг можна зарахувати, наприклад, консультації: про порядок відкриття й ведення розрахункових, поточних та інших рахунків; про правила ведення депозитних, касових операцій найбільш доцільних варіантів їхнього застосування; про операції з цінними паперами; про оформлення банківських розрахунковоплатіжних документів.

Консультаційні послуги спеціального характеру, як правило, є самостійним предметом відносин (договорів) між банками й клієнтами.

Консультаційні послуги можуть надаватись усно або письмово, а плата за їхнє надання у деяких випадках входить у плату за основний вид операції, який супроводжується консультуванням.

Наданням консультаційних послуг можуть займатися як менеджери підрозділів банків, так і працівники спеціально створених підрозділів. В окремих випадках консультантами можуть бути сторонні спеціалісти, які залучаються банками для надання консультацій своїм клієнтам.

Розвитку консультаційних послуг комерційних банків сприяє ряд факторів: по-перше, банки володіють великими базами даних і висококваліфікованих фахівців: по-друге, специфіка діяльності банків така,

що їм простіше виявити потреби ринку й клієнтів, а також оцінити реальний стан ринку; по-третє, банкам легше і зручніше обслуговувати угоди злиттів та поглинань компаній.

Банки завдяки своїм місцю і ролі в економіці, наявності сучасних засобів телекомунікацій та електронно-обчислювальної техніки завжди мають значну кількість різноманітної інформації, тобто документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що відбуваються у суспільстві й економіці. Це дає змогу банкам займатися інформаційною діяльністю, зокрема одержувати інформацію, її використовувати, поширювати а також зберігати. Інформаційні послуги банків — це діяльність, пов'язана з доведенням інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їхніх інформаційних потреб.

До найпоширеніших видів *інформаційних* послуг, що надають банки, можна зарахувати:

- інформування про чинне законодавство зарубіжних країн у галузі банківської справи, фінансів, валютного регулювання, оподаткування та ін.;
- надання копій грошово-розрахункових документів;
- допомога у розшуку перерахованих сум;
- надання інформації про прийняття Національним банком України та іншими органами рішень, які впливають на господарську діяльність клієнта;
- доведення інформації про курси іноземних валют, котирування цінних паперів та їхню дохідність й ін.;
- сприяння в відборі партнерів (покупців або постачальників), засновників, учасників обмінних операцій та ін.

Забезпечити ефективне надання як посередницьких, так і консультативно-інформаційних послуг під силу тим банкам, які мають розвинену інфраструктуру зв'язку та висококваліфікований персонал.

17.4. Організація послуг зі зберігання цінностей

Сховище для індивідуальних сейфів — це спеціальне сховище, обладнане індивідуальними сейфами для зберігання цінностей і документів клієнтів банку, технічне укріплення якого має відповідати чинним нормативно-правовим актам.

Банки здійснюють збереження документів, грошових коштів і цінностей фізичних та юридичних осіб — громадян України, іноземних громадян та громадян без громадянства терміном до одного року.

За бажанням наймача термін користування індивідуальним сейфом може бути подовжено.

Індивідуальні сейфи надаються в користування клієнтам на умовах, передбачених договором, який укладається між клієнтом і банком після оплати відповідних послуг.

Истотними умовами договору про зберігання цінностей і документів клієнтів банку в індивідуальних сейфах є:

- порядок оплати і тарифи послуг;
- строки користування індивідуальним сейфом;
- заборона зберігання в індивідуальному сейфі зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів, хімічних чи радіоактивних речовин або предметів, які не належать до цінностей або документів, а також предметів, визначених договором.

Уповноважений працівник банку приймає від клієнта заяву, в якій клієнт зазначає строк користування індивідуальним сейфом. Під час укладення договору з фізичною особою в ньому зазначаються її паспортні дані. Від імені клієнта — юридичної особи договір укладається безпосередньо керівником юридичної особи або уповноваженою особою, що діє на підставі довіреності, підписаної керівником підприємства і скріпленої відбитком печатки. Строк дії договору визначається залежно від кожного конкретного випадку і за погодженням сторін. У договорі може передбачатися доручення іншій особі на користування індивідуальним сейфом.

Оплата послуг відповідно до підписаного сторонами договору здійснюється у безготівковій або в готівковій формі згідно з тарифами банку на ці послуги.

Плату за оренду індивідуальних скриньок банки встановлюють, виходячи з витрат на будівництво сховища, тому вона у різних банків практично однакова. Банки визначають тариф залежно від місткості сейфа та фактичного часу користування ним (табл. 8.3). Розроблено також систему пільг: що довше клієнт користується послугами банку, то дешевше коштують фінансові послуги. Ще одна витрата, що лягає на плечі зберігача скарби, — це застава за ключ від сейфу. Тимчасова плата за ключ залежить від класу скриньки. Додатковою витратою може стати плата за часте відвідування банківського сховища (надмірність кожний банк визначає по-своєму). Деякі банки регламентують кількість таких відвідувань клієнтом за певну плату: тобто за позалімітне користування сейфом банк може стягувати додаткову плату.

Індивідуальні сейфи мають закриватися двома ключами різної

конструкції. Один ключ від одного замка індивідуального сейфа видається клієнту, другий залишається у працівника банку. На кожному ключі має бути номер, що відповідає номеру індивідуального сейфа чи номеру замка. Порядок обліку, зберігання та видачі ключів та їх дублікатів від індивідуальних сейфів визначається внутрішнім положенням установи банку, що затверджується керівником установи банку або уповноваженою ним особою.

Під час відвідування банку клієнт має підтвердити своє право на користування індивідуальним сейфом шляхом пред'явлення уповноваженому працівнику банку паспорта.

Працівник банку зобов'язаний:

- ідентифікувати особу клієнта;
- перевірити строк дії договору і сплату вартості послуг за користування індивідуальним сейфом;
- звірити номер індивідуального сейфа та номер ключа з номерами, зазначеними в договорі;
- зробити запис про відвідування клієнтом сховища для індивідуальних сейфів.

Якщо право користування індивідуальним сейфом відповідно до умов договору надано іншій особі, то довіреність на право користування індивідуальним сейфом або нотаріально засвідчена її копія зберігається в установі банку разом з договором. Після відповідної перевірки зазначених документів клієнт отримує дозвіл на користування індивідуальним сейфом.

Після закінчення строку дії договору, допуск клієнта в сховище для індивідуальних сейфів дозволяється лише після подовження строку дії договору.

Уповноважений працівник банку супроводжує клієнта до сховища для індивідуальних сейфів, відкриває і закриває разом із клієнтом (кожен своїм ключем) замки закріпленого за наймачем індивідуального сейфа.

У зв'язку з анонімністю зберігання цінностей і документів уповноважений працівник банку не може бути безпосередньо присутнім при вкладанні або вилученні цінностей, а має перебувати у передсховищі сховища для індивідуальних сейфів. Для проведення операцій з цінностями та документами клієнту надається у передсховищі операційна кімната (кабіна).

Індивідуальні сейфи можуть відправитися не в присутності клієнта у випадках:

- невиконання клієнтом передбачених строків користування індивідуальним сейфом;

- порушення клієнтом вимог, установлених відповідним положенням установи банку, що може завдати матеріальних збитків;

- смерті клієнта, якщо в договорі не передбачені умови щодо передавання повноважень у разі смерті власника індивідуального сейфа іншій особі;

- в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Індивідуальний сейф (не в присутності клієнта) відкриває за розпорядженням керівника установи банку комісія, призначена наказом із числа працівників банку, з обов'язковим складанням відповідного акта з переліком і докладним описом цінностей і документів. Якщо цінності та документи містяться в запечатанному пакеті, замкнені на замок тощо, про це робиться відмітка в акті, відкривають і також складають перелік і докладний опис. Акт з них складається в двох примірниках, другий примірник якого зберігається разом із цінностями та документами.

Цінності та документи після відкриття індивідуального сейфа три роки зберігаються в сховищі цінностей банку як незатребуване майно. Установа банку несе відповідальність за схоронність цінностей і документів, що взяті на зберігання. Після трьох років зберігання вони передаються згідно з чинним законодавством України до відповідних органів.

У разі відчинення індивідуального сейфа (не в присутності клієнта) працівник банку зобов'язаний зробити відповідну відмітку в картці реєстрації договорів про зберігання клієнтами цінностей і документів в індивідуальних сейфах.

ОПЕРАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

- 18.1. Суть і основні складові фінансової стійкості банків
- 18.2. Основні компоненти фінансової стійкості за системою CAMELS
- 18.3. Реорганізація і реструктуризація банків в умовах ринку

18.1. Суть і основні складові фінансової стійкості банків

Фінансова стійкість банку - це спроможність банку як системи трансформувати банківські ресурси з максимальною прибутковістю і з врахуванням допустимих рівнів ризику і виконувати свої основні функції в умовах кон'юнктури ринку під впливом макро- та мікроекономічних факторів.

Щодо забезпечення фінансової стійкості необхідно виділити такі взаємопов'язані напрями:

- стійкість капітальної бази;
- стійкість ресурсної бази;
- організаційна стійкість банку;
- комерційна стійкість банку.

Стійкість капітальної бази - це важливий інструмент оцінювання якості управління банком а позицій акціонерної вартості банку. В основі оцінки капітальної стійкості банку лежить достатність власних коштів банку для покриття потенційних (неочікуваних) збитків та врахуванням толерантності до таких видів ризику як кредитний, ринковий, операційний, ризик бізнесу впродовж конкретного часового горизонту.

Стійкість ресурсної бази є важливою складовою фінансової стійкості банку і охоплює такі аспекти:

- ступінь інтегрованості банку в систему міжбанківських відносин;
- стан і рівень співпраці банку із суб'єктами ринкової інфраструктури (банками, суб'єктами господарювання, населенням, органами влади тощо);
- стабільність джерел поповнення ресурсної бази;
- концентрація вкладів фізичних осіб у зобов'язаннях банку;
- частка «дорогих» міжбанківських кредитів у ресурсній базі банку;
- обслуговування коштів бюджетів;
- контроль галузевих фінансових потоків;
- залежність діяльності банку від стану економіки держави, впливу фінансової кризи на стабільність ресурсної бази.

Організаційна стійкість банку – це адекватність структури банку обраній стратегії розвитку та ринковій кон'юнктурі, яка сприяє зміцненню його ринкових позицій, успішному налагодженню та здійсненню усіх функцій управління. Основними факторами, що визначають організаційну структуру банку та принципи її побудови належать: специфічні особливості банку як фінансово-кредитної установи, форма власності, вид товариства; розміри банку; сфера діяльності банку; фактори зовнішнього середовища (конкурентні, клієнти, банківське законодавство, новітні технології і т.п.); задачі економічного використання ресурсів і раціонального завантаження персоналу.

В основі комерційної стійкості банку лежить розвиненість його зв'язків з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури (рівень взаємовідносин з державою, іншими банками, клієнтами, акціонерами). Вона залежить від величини банку, його стратегії, якості кредитноінвестційного портфеля, спектру банківських операцій і послуг та напрямів їх розвитку.

18.2. Основні компоненти фінансової стійкості за системою CAMELS

Найбільш узагальнену оцінку фінансового стану банку дає рейтингова система «CAMELS», яка охоплює діяльність банку за всіма напрямками з врахуванням оцінки ризиків і ґрунтується на Положенні «Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS», затвердженим постановою Правління НБУ від 8 травня 2002 року № 171.

Компонентами цієї системи є:

«**C**» (**достатність капіталу**) - оцінка капіталу банку з погляду його достатності для захисту інтересів вкладників та підтримки платоспроможності;

«**A**» (**якість активів**) - можливість забезпечення повернення активів, а також вплив проблемних кредитів на загальний фінансовий стан банку;

«**M**» (**менеджмент**) - оцінка методів управління банком з урахуванням ефективності діяльності, порядку роботи, методів контролю і виконання вимог законів;

«**E**» (**надходження або рентабельність**) - оцінка рентабельності банку з погляду достатності його доходів для перспектив розширення банківської діяльності;

«**L**» (**ліквідність**) — здатність банку забезпечити виконання як звичайних, так і непередбачених зобов'язань.

«S» (Чутливість до ринкового ризику) - ступінь чутливості банку до наявних або потенційних ринкових ризиків, які можуть мати негативний вплив на капітал та надходження.

Комплексна рейтингова оцінка та рейтингові компоненти визначаються для банку як єдиної установи і не можуть використовуватися для оцінки стану філій банку. Сукупний рейтинг є загальною оцінкою. Бали по кожному із шести компонентів підсумовуються і діляться на 6. Результати округлюються до цілого числа:

1,0 - 1,4 – до 1 — рейтинг сильний;

1,5 - 2,5 – до 2 — задовільний;

2,5 - 2,4 – до 2 — посередній;

3,5 - 4,4 – до 4 — граничний;

4,5 - 5,0 – до 5 — незадовільний.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку «1» або «2», є надійними за всіма показниками, здатними протистояти більшості економічних опадів (крім надзвичайних), вважаються стабільними і такими, що мають кваліфіковано керівництво.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку «3», мають суттєві недоліки і якщо ці недоліки не будуть виправлені за обґрунтовано визначений для цього час, то вони призведуть до значних проблем, пов'язаних з платоспроможністю та ліквідністю. У такій ситуації служба банківського нагляду має надати чіткі вказівки керівництву банку щодо подолання існуючих проблем.

Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку «4» або «5», мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду.

До банків, що отримали комплексні рейтингові оцінки «3» або «4», або «5» застосовуються відповідні заходи впливу згідно з вимогами нормативно-правових актів Національного банку.

18.3. Реорганізація і реструктуризація банків в умовах ринку

Дослідження проблем і механізму реорганізації і реструктуризації банків в сучасних умовах господарювання залишається важливою і малорозробленою науковою і практичною проблемою, яка вимагає розкриття

економічної суті, шляхів і порядку реорганізації з врахуванням інтересів вкладників і кредиторів та специфіки діяльності банківських установ.

В економічній літературі немає єдиного підходу до визначення понять реструктуризація та реорганізація банків. На сьогодні законодавство, що регулює процеси реструктуризації та реорганізації банків недосконале. Практично даний процес регламентується такими документами: «Стратегією Національного баку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути», затвердженою постановою Правління НБУ від 01.12.1998 р. № 502, «Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затвердженим постановою Правління НБУ від 28.08.2001р. № 369, та «Методикою розробки планів реструктуризації державних підприємств та організацій», затвердженою наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 73 від 02.06.1997р.

Під **реструктуризацією** банку розуміється здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури банку, його управління, форм власності, повної або часткової зміни власника з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи інвестора з метою фінансового оздоровлення.

Традиційно західні та вітчизняні спеціалісти поділяють реструктуризацію на захисну та наступальну. Захисна реструктуризація сприяє забезпеченню «виживання» суб'єкта господарювання, в тому числі банку, на короткий термін, досягненню мінімальної його ліквідності через прийняття експрес-заходів, основою яких є внутрішні резерви: скорочення операційних витрат, надмірної кількості філій, основних фондів, працівників, обсягів державного цільового кредитування, вдосконалення систем управління та інформаційних технологій тощо.

В основі наступальної реструктуризації – проведення стратегічних заходів, у цьому випадку поряд з ресурсозберігальними заходами проводять активний маркетинг, вивчення і завоювання нових сегментів ринку банківських продуктів і послуг, вдосконалення технологій, зміну чи зміцнення керівництва банку, фінансове оздоровлення та санацію банку, реструктуризацію боргів, капіталу тощо.

Залежно від мети проведення реструктуризації, слід виділити:

- санаційну (відновлювану) яка використовується у передкризовому чи кризовому фінансовому стані банку, та має на меті вихід з нього;
- адаптаційну (прогресивну), що проводиться при відсутності кризових

явищ як таких, але за умови наявності негативних тенденцій, які пов'язані з погіршенням фінансово-економічних показників, невідповідністю пропонувананих операцій і послуг потребам клієнтів тощо;

- випереджуючу, яку проводять конкурентоздатні комерційні банки по формуванню, управлінню та вдосконаленню асортименту банківських продуктів, який би був направлений на максимальне задоволення потреб споживачів та досягнення поставлених довгострокових цілей банку.

Перелік змін, що відбуваються в ході реструктуризації, достатньо різноманітний:

- операційна реструктуризація, метою проведення якої є розширення операційної діяльності банків з метою задоволення потреб клієнтів та підвищення рівня прибутковості банку;

- фінансова реструктуризація, яка включає вироблення науково обґрунтованих концепцій розвитку фінансів, визначення напрямів їх використання на перспективу і поточний період, комплексний підхід до управління активами і пасивами банку з метою максимізації прибутковості при допустимих рівнях ринку;

- майнова реструктуризація, яка передбачає зміни в активах банку та трансформацію певної їх частину в грошову форму; організаційна реструктуризація, в ході якої впроваджується нова організаційна структура банку.

Реструктуризація банків може проводитись як в період провадження у справі про банкрутство (прийняття НБУ рішення про ліквідацію), так і до порушення справ про банкрутство шляхом санації, реструктуризації боргів і капіталу.

З метою задоволення вимог кредиторів і вкладників можливий продаж банку як цілісного майнового комплексу після завершення терміну, наданого кредитором для заявлення своїх вимог.

Реструктуризація може відбуватися шляхом санації, коли юридична особа, яка бажає викупити банк подає до ліквідаційної комісії заяву про участь у санації банку, документи, які підтверджують фінансову спроможність потенційного інвестора, план санації.

План санації повинен містити заходи внаслідок яких можливо відновити фінансову стійкість банку впродовж року. В даному документі передбачаються умови переводу боргу на інвестора, строки та черговість виплати боргу кредиторам, заходи по капіталізації банку, відповідальність за невиконання зобов'язань, інші умови.

Реорганізація банків різних форм власності та організаційно правових форм (акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю) може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення і перетворення та реструктуризації за попередньою згодою Національного банку України, за погодженням з Антимонопольним комітетом України та за рішенням вищого органу управління банком - загальних зборів акціонерів (учасників) банку.

Злиття – передбачає припинення діяльності двох (або більше) комерційних банків як юридичних осіб та передачі за передаточним балансом всіх майнових прав і зобов'язань до банку правонаступника.

Приєднання – це процес припинення діяльності одного комерційного банку як юридичної особи та передача за передаточним балансом усіх його майнових прав і зобов'язань до іншого комерційного банку - юридичної особи.

Поділ – це припинення діяльності одного комерційного банку як юридичної особи та передача з роздільним балансом майнових прав і зобов'язань у відповідних частинах до кількох банків - правонаступників.

Виділення - передбачає створення банку - юридичної особи (або кількох комерційних банків - юридичних осіб), до яких за роздільним балансом переходять майнові права і зобов'язання банку-юридичної особи, що реорганізується.

Перетворення - передбачає зміну організаційно-правовою статуту банку.

Реорганізація банків здійснюється у такому порядку:

1. Прийняття рішення вищим органом управління банку - зборами акціонерів (учасників) банку про реорганізацію банку.
2. Отримання згоди НБУ на проведення реорганізації.
3. Здійснення реорганізації банку у відповідності до умов угоди проведення реорганізації.
4. Завершення процедури реорганізації.

Основним документом, який визначає порядок і умови проведення реорганізації, її терміни, права і обов'язки сторін – учасників реорганізації, порядок конвертації акцій (часток) кожного банку, що реорганізується, в акції (частки) банку - правонаступника, права власників акцій (часток) банку, що реорганізується, відкриття філій (беззбиткових відділень) банку – правонаступника на базі банку, що реорганізується, є угода про умови проведення реорганізації.

Засновники банку – правонаступника здійснюють такі заходи, які пов'язані з процедурою реорганізації:

- складають проект бізнес-плану банку - правонаступника відповідно до Положення про порядок видані банкам ліцензій на здійснення банківських операцій;

- розробляють проект статуту банку - правонаступника (при злитті, поділі, виділенні) або змін до статуту банку — наступника (при приєднанні) і банку, що реорганізується (при виділенні);

- підготовляють проекти внутрішніх положень банку- правонаступника, які регулюють його діяльність;

- проводять реєстрацію інформації про відкриту підписку на акції в Державній комісії з цінних паперів та фондової біржі, здійснюють публікації її в органах преси;

- отримують згоду в органах Антимонопольного комітету на проведення реорганізації (при злитті, приєднанні).

Реорганізація банків в залежності від обраних форм має ряд особливостей. Зокрема, при реорганізації шляхом злиття банки, що реорганізуються виключаються з Реєстру банків, їх філій та представництв, валютних бірж і фінансово-кредитних установ, закриваються їх кореспондентські рахунки, номери МФО, а новостворений банк- правонаступник затверджує нові установчі документи згідно чинного законодавства і отримує нову назву.

У процесі *приєднання* нові банки не створюються, банком — правонаступником стає діючий банк, який вносить зміни в установчі документи. З метою задоволення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності банку реорганізація здійснюється, як правило, шляхом приєднання до фінансово стійкого банку. При реорганізації шляхом поділу банк, що реорганізується припиняє свою діяльність, а реєстрація кожного банку – правонаступника відбувається у відповідності з «Положенням про порядок створення і реєстрацію комерційних банків». При цьому в установчих документах кожного новоствореного банку- правонаступника має бути враховано, що банк створюється шляхом поділу і приймає на себе у відповідній частині за роздільним балансом майнові права і зобов'язання. Під час реорганізації шляхом виділення частина активів і пасивів банку, що реорганізується, передається за роздільним балансом банкам- правонаступникам. Реорганізація комерційного банку шляхом виділення не

повинна призвести до порушення економічних нормативів діяльності банку, зниження прибутковості і рентабельності.